

Тўпловчи ва ҳаммуаллиф
Шукур Қурбон

**МУҲАММАД ЮСУФ
ЁХУД
УСТОЗДАН ЎЗГАН ШОГИРД**

Шоир сиймосига чизгилар

УДК:

ББК:

*Машҳур шоир Муҳаммад Юсуф қандай одам эди? Она-
сига, дўст-биродарлари, мухлисларига муносабати бораси-
да нималарни биласиз? Шахсиятидаги қайси жиҳатлар асар-
ларига кўчган, қайсиларини у ўзи билан боқий дунёга олиб
кетган? Қўлингиздаги китода ана шулар тўғрисида ҳикоя
қилинади.*

ISBN 978-9943-88-888-8

© «SHARQ» нашриёт матбаа акциядорлик
компанияси бош таҳририяти, 2012

**АНДИЖОН ВИЛОЯТИ, МАРҲАМАТ ТУМАНИ
УМРЗОҚ ҚОРАБОЕВ ШИРКАТ ХЎЖАЛИГИ,
ҚОВУНЧИ ҚИШЛОҒИ, ЭНАХОН АЯ
СОТИБОЛДИЕВАГА**

Муҳтарама Энахон ая!

Бошингизга тушган оғир мусибат – азиз фарзандингиз, халқимизнинг ардоқли шоири Муҳаммад Юсуфнинг бевақт ўлими муносабати билан сизга, оила аъзоларингизга, барча яқинларингизга чуқур ҳамдардлик билдираман.

Ўғлингиз Муҳаммадjon ноёб истеъдод эгаси, одамларга меҳрибон, софдил, мард ва камтарин инсон эди. Шу боис бу мудҳиш хабар шоирнинг кўплаб дўстлари ва мухлислари каби менинг ҳам қалбимни ларзага солди.

Унинг ёрқин хотираси барчамизнинг қалбимизда доимо сақланади.

Сизга Яратганимиздан сабр-тоқат ва бардош тилайман.

***ИСЛОМ КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти***

*Бу ёруғ дунёда менинг қолар изим,
Биз ҳали ҳаммадан ўтамыз, қизим...*

Муҳаммад Юсуф

МУҚАДДИМА

Қадрли китобхон, аслида бу рисолаани Муҳаммадjon ҳақида мен эмас, балки мен ҳақимда Муҳаммадjon ёзса тўғрироқ бўлар эди. Негаки, мен ундан уч-тўртта кўйлақни ортиқроқ кийгандим. Тақдирга тадбир йўқ экан:

Чин дунёга у мандан илгарироқ кетди.

Лекин мен бу китобни шоир ҳаётлик пайтидаёқ ёзаман, деб ният қилгандим. "Озод Шарафиддинов сабоқлари", "Тоҳир Малик сабоқлари",

"Абдулла Орипов сабоқлари", "Омонулла Мадаев сабоқлари" номли китобларим каби шоирнинг ўзига ўқитиб, қаҳрамонининг унга муносабатини билмоқчи ҳам эдим. Насиб қилмаган экан. Гап шундаки, Муҳаммад Юсуф билан орамизда ҳамкасб-биродарликдан ташқари, ака-укаликдай қадрдонлик кўп йиллардан бери, у адабиёт аталмиш гулшанга илк қадам қўйган кунларидан бери бор эди. Қолаверса, иккимиз бир вилоятдан — Андижондан эдик. Болалигимиз ўтган ҳудудлар — Марҳамат ва Балиқчи ораси эллик чақирим чиқар-чиқмас бўлиб, бир-биримизникига бориб турардик. Бу борада у мендан кўра кўпроқ фаол эди. Бунга сабаб — туманимизнинг ўша пайтдаги ҳокими Беғижон ака Раҳмонов Муҳаммаджон билан ота-қадрдон бўлишган экан. Шу боисдан Беғижон ака Муҳаммаджонни Балиқчига тез-тез чорлаб турарди. Бинобарин бошқалар севимли шоирини ойда-йилда бир кўришса, менинг ҳамқишлоқларим ҳатто ҳафталаб суҳбатидман баҳраманд бўлишарди. Шоир қишлоғимиз дўконларидан тамаки олиб тутатар, чойхоналаримизда улфатлар билан чой ичар, косибларимизга оёқ кийимларини мойлаттирар, сартарошларимизга соч олдиарди. Оддий одамларимизнинг ўз шеърлари тўғрисидаги фикрларини эшитарди. Дарвоқе, кўшиқ ёздириш илинжида баъзи таниқли ҳофилар ҳам ташриф буюришарди.

Жонажон Республикамиз Мустақиллигининг илк йиллари туманимиз марказида ўтган кўплаб байрам тантаналари Муҳаммад Юсуф ўқиган шеърлар билан янада файзиёб, янада қизгин ўтганлигини ҳали-ҳали ҳамқишлоқларим айрича бир ҳаяжон билан эслашарди. Бу хусусда кейинроқ, шоирнинг Балиқчига ташрифлари бобида сўз юритамиз.

Нақл қилишларича, бир подшонинг бир бандага иши тушибди. Банда унинг хожатини чиқарибди. Подшо хурсанд бўлиб: "Раҳмат, кўнглимни олдинг, Аллоҳ сени ҳам хурсанд қилсин. Учта тилак тилагилки, мен уларни бажо келтирай ва сенинг ҳам кўнглингни олай".

Банда подшоҳдан янги уй-жой, ҳовли сотиб олиб беришини сўрабди.

Тилаги бажо келтирилибди.

— Мен, подшоҳи олам, сўққабашман, — дебди банда подшога қараб, хузурига иккинчи бор келганида. — Мени севган қизим бор, шунга тўй-томоша қилиб уйлантириб қўйсангиз. Уни уйлантириб қўйишибди. Банда учинчи бор подшо хузурига келганда, тилаги қабул бўлмай орқага қайтибди. У подшоҳи оламдан ўзини эл орасида машҳур бўлиб кетишини сўраган экан.

— Кишини машҳур қилиш менинг кўлимдан келмайди, мен ҳам сенга ўхшаган бир фоний бандаман. Бу иш фақат Аллоҳ таолонинг кўлидан келади. Шунда ҳам, у ўзи суйган бандаларни машҳур қилади.

Айтишларича, Муҳаммад Юсуфгача ўзбек адабиётида яқин юз йил орасида бундай машҳурлик Абдулҳамид Сулаймон Чўлпон ва Усмон Носир каби шоирларгагина насиб этган эмиш.

Муҳаммад Юсуфдек шоир тўғрисида китоб ёзиш масъулияти мени бошқа устоз адиблар ва ҳамкасб биродарларимнинг у ҳақдаги мақола, хотира ва суҳбатларига мурожаат этишга ундади. Лекин шоир тўғрисида "палончи ундай деган, пистончи бундай деган" деб ўтгандан кўра, уларнинг эътирофномаларини китобда тўлиғича келтиришни лозим кўрдим.

Демак, мен ушбу китобнинг муаллифи эмас, балки ҳаммуаллифи ва тўпловчиси бўлдим.

Шукур Қурбон

ТАХАЛЛУС

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари бошида "Шарқ юлдузи" журнали тахририятининг шеърят бўлимида хизмат қилардим. Тоҳир Малик масбул котиб эдилар. Кўпчилик шоирлар қатори Муҳаммаджоннинг шеърларидан бир даста тайёрлаб, аканинг ҳукмига ҳавола этдим. Тоҳир ака уларни ўқиб, илиқ фикр билдирдилар.

Кейин қўшимча қилдилар:

— Лекин имзосини ўзгартирамиз.

— Имзосини? Нега? — ҳайрон бўлдим.

— "Муҳаммад Юсупов" эмас, "Муҳаммад Юсуф" имзоси остида эълон қиламиз бу шеърларни.

— Қандай бўларкин?

— Яхши бўлади: "Муҳаммад" ҳам "Юсуф" ҳам Пайгамбарларимизнинг исмлари. Уларга "ов" қўшимчасини қўшиб, ўзимиздан бегоналаштирмайлик.

Мен бу фикрга қўшилдим.

— Шоир келса, розилигини олинг. Бўлмаса, менга учрашсин, ўзим тушунтириб қўяман.

Шундай қилиб, бу шеърлар "Муҳаммад Юсуф" тахаллуси остида ёритилди ва Ёзувчилар уюшмаси Поэзия секцияси йиллик муҳокамасида йилнинг энг яхши шеърлари сифатида эътироф этилди.

ХОСИЯТЛИ ТУШ

Талабалик даврида ва ундан кейин ҳам ижара уйларда яшаб юрган шоирга, ниҳоят, Дархон маҳалласидаги кўп қаватли иморатларнинг биридан уй берадиган бўлишди. Лекин ҳадеганда уй битавермади. Битгандан кейин ҳам, ҳатто калити қўлга тегиб ҳам, унга кўчиб ўтиш пайсалга солинаверди — уни уй бошқармаси қурувчилардан қабул қилмай туриб олди.

Қиш кунларидан бирида дўстлари даврасида шеър-хонлик қилиб, кечга қолиб кетган шоирнинг оёғи, негадир, ўша ёққа тортди. Унгача ҳам Муҳаммаджон бу уйга кирган, яхши ният билан эшикка янги қулф ўрнаттирган, кўрпача-ёстиқ келтириб қўйганди. Уй қоровули кўнглини топиб, хонадонга кириб борган. Бениҳоя толиққаниданми, хоналарнинг иссиқлиги хуш ёққанми, ҳалиги кўрпачага чўзилиб, ухлаб қолган. Ва тонга яқин туш кўрган. Тушида ям-яшил адир эмиш. Муҳаммаджон адирда ўша кўрпачада ухлаб ётганмиш. Тепасида оппоқ кийинган бир нуроний қария бошини силаб ўтирганмиш.

Ёнида чақмоқдай бир от турганмиш.

— Тур, болам, манави оқ отга мин, — деярниш у.
— Бундан бу ёғи йўлинг оқ бўлади! — Муҳаммаджон кўп ўйлаб ўтирмай, чолга миннатдорчилик билдириб, отга минганмиш. От ажиб бир салобат билан юриб кетганмиш.

Ўша кун тонг олди шоирнинг "Самарқанд" шеъри дунёга келган.

Мана ўша шеър:

САМАРҚАНД

Самарқандга борсам мен агар,
Улуғбекни кўриб қайтаман.
У қон йиғлаб турар ҳар сафар,
Мен дардимни кимга айтаман?

Бағримда бўй етган бўз болам,
Мерган болам, лочин кўз болам,
Бўғзимга тиг урган ўз болам...
Мен дардимни кимга айтаман?

Сезмай қолдим ўшанда чоғи,
Юлдузларда экан нигоҳим.

Билмадим не эди гуноҳим...
Мен дардимни кимга айтаман?

Қанча ғамга ботмаган эдим,
Қанча оғу ютмаган эдим...
Ўз боламдан кутмаган эдим...
Мен дардимни кимга айтаман?

Таним музлаб, гоҳ тош қотаман,
Мен шоҳ эмас, ахир, отаман.
Гўримда ҳам ўйлаб ётаман,
Мен дардимни кимга айтаман?

Самарқандга борсам мен агар,
Улуғбекни кўрмай қайтмайман.
У менга қон йиғлар ҳар сафар,
Мен дардимни кимга айтаман!

Шукур Қурбон

ҲАҚИҚИЙ ШЕЪР – ОДАМЛАР ОРАСИДА

*(Ўзбекистон Халқ шоири Муҳаммад Юсуф
билан суҳбат)*

— Муҳаммад ака, яқинда Президентимизнинг қўлларида Халқ шоири унвонини олдингиз, авваламбор, юксак унвон билан табриклаймиз. Агар иста сангиз, суҳбатимизни кейинги кўнгил кечинмаларингиз билан бошласак...

— Биласизми, қайси соҳада бўлмасин, меҳнатингизни озгина бўлса-да қадрлаб, баракалла деб елкангизга уриб қўйишса, бу — катта бир далда бўлиши турган гап. Менинг ҳам кимгадир керагим бор экан, деб кўнгилдан ўтказасиз, руҳланасиз-да! Камтарин ижодимни шу қадар юксак унвон билан тақдирлаганлари учун жуда миннатдорман. Менинг ютуғимдан

фахрланиб, кўнгли осмон бўлиб юрган яқинларим, биродарларимни кўриб янада шодланаман.

Юзга кирган момом бор.

Унинг қувонганини кўрсангиз эди... Кўзларига ёш олиб қутлади. Нуроний юзларидан мингдан-минг рози эканликларию янги-янги тилакларни уқиб олиш осон эди.

— Ўзбекистон Халқ шоири деган унвон сизга янада катта масъулиятлар юкласа керак? .

— Албатта. Бу билдирилган ишонч демакдир. Бундан кейин яна ҳам қаттиқроқ ишлашга ундайдиган "оғайни, энди бўш келмагин" дейиш билан баробар.

— Шеърни ҳар ким ҳар хил талқин этади. Сизнингча, шеър нима?

— Шеър, бу — ширин дард, азоб. Шоир шу дард бемори. Юракдаги ўша шеър қоғозга тушмагунча баъзида уйқу келмайди. Уни ёзиб битирганингдан кейинги роҳат бошқача бўлади. Яхши китоб ўқисангиз мазза қиласиз-ку! Энди бир илиқ жумла топиб олишни тасаввур қилиб кўринг. Катта-катта асарларнинг яратилишига ҳам биргина жумла сабаб бўлиши табиий. Бир шеърни қоғозга тушира олмай ойлаб қийналиб юриш мумкин, лекин бир куни, "ажойиб кунларнинг бирида" мақсад рўёбга чиқади ва ўқиб туриб қувониб кетасиз. Баъзилар борки, мен ёзолмай қоляпман, мажбуран бўлса-да, ёзиб турмасам, "қўлим чиқиб кетади" дейишади. Мен бунга асло қўшилмайман. Ўзим кўнглим буюрмагунча ёзмайман ҳам.

— Насрга қўл уриб кўрганмисиз?

— Тўғриси, ёзсам, қўлимдан келадиган иш. Лекин мен учун энг муҳими — шеър, уни қизганиман. Агар насрга ўтиб, кўп ўралашиб қолсам, шеър мендан ўч олади. Чунки у — менинг жон дўстим. Хиёнатни кечирмайди. Наср бўлса, улфатим...

— Таржимага-чи, қандай қарайсиз?

— Жуда кам таржима қилганман. Шеър ёзиб тур-

ганда таржима қилиш шарт эмас, менимча. Баъзилар таржима шоирни бойитади, дейишади.

Билмадим-у лекин у мени кўпроқ чалғитади. Руҳиятимга ҳам тўғри келмайдиган бир ҳолат.

— Вақтингизни кўпроқ нималарга сарфлайсиз?

— Кўпроқ китоб ўқийман. Бобурни, Машрабни, Бедилни севиб мутолаа қиламан. Анна Ахматовани, Сергей Есенин каби рус шоирларини, ҳозирги шеъриятимиздан Абдулла Ориповни кўп ўқийман.

— Сиз уюшмада ёш ижодкорлар билан шуғулланасиз. Айтинг-чи, адабиётимиз кенжа авлодининг қайси жиҳатлари сизга маъқул?

— Бугун ижодкор ёшларимиз жуда кўп. Уларнинг ижод дунёси турфа хил. Бир-биридан гўзал.

Агар таққослайдиган бўлсак, илгари ижодкор ёшлар орасида ҳамиша битта энг зўри бўларди. Ҳозир эса, унақа эмас. Ҳаммаси зўр. Бирини ажратиб айтадиган бўлсангиз, кўнгилнинг тубида бошқаси жилмайиб туради. Бу деганим — барчасининг ўз овози, ўз йўли бор. Мен бундан жуда хурсандман.

— Ижодингиздан ўзингиз розимисиз?

— Йўқ. Лекин мен ижодни жуда юксак қилиб кўрса-тишни ҳам хоҳламайман. Негаки, бу ҳам оддий бир меҳнат. Новвой нон ёпаётгандай, чўпон кўйини боқаётгандай, сиз қалбингиздан сўз сўраб одамларга тарқатасиз. Бу — шоирнинг кундалик вазифасидай бўлиб қолган. У шеърга қўл урмасдан туролмайди.

— Шеър шоир кўнгил кечинмаларининг тафсилоти ёки ижтимоийликка дахлдор битикларми?

— Биласизми, мени нимагадир қўшиқчи шоир деб тан олишади. Фақат муҳаббатдан ёзади, дейишади. Лекин мен адабиётга ижтимоий шоир бўлиб кириб келганман. Эсингизда бўлса, ўша пайтларда ёзилган "Самарқандга борсам мен агар...", "Дўппи", Гдлян ҳақидаги шеърларим ана шундай сифатларга эга эди.

Энди саволингизги келсак, шеър кўнгилни ижтимоийликка боғлайдиган ришта ҳам бўлмоғи керак. Шунда шеърят ўз куч-қудратини намоён қилади.

— Ёшликда орзулар жуда катта бўлади. Айтинг-чи, бугунги кунда орзуларимга эришдим, дея оласизми?

— Қисман эришдим, десам ёлғон бўлмас. Аётганингиздек, болалик орзулари сарҳад билмайди. Ва уларнинг ҳаммасига эришиб ҳам бўлмайди. Эришилган кундан бошлаб ҳаётнинг қизиги ҳам қолмайди. Ҳар куни янги-янги мақсадлар билан кўчага чиқасиз. Сизни яшашга ундаб турадиган нарса ҳам мана шу — мақсад ва орзулар. Уларнинг борлиги ҳам яхши.

— Шеърни нималардан излайсиз?

— Мен шеърни фақат кўчадан излаб, кўчадан топаман. Китоб ўқиб шеър ёзмайман. Китобдан наср топиш мумкин дир, китоб ўқиб олим бўлиш мумкин дир, аммо ҳақиқий шеър — одамлар орасида. Уларни кўнгил кўзи билан қоғозга тушира билиш керак.

— Ижодингизда соддалик, жайдарилик яққол сезилиб туради. Бу — руҳиятингизга, табиатингизга боғлиқми?

— Албатта, боғлиқ. Ўзи ҳаётда ҳам шундайман. Жимжимадор, баландпарвоз сўзларни ёмон кўраман. Сўзни борлигича ифода этсам дейман. Унинг устидан бўёқ суркаш мутлақо ортиқча. Қандай сўз бўлмасин, ўрнида ишлатилса, соддалик ва равонлик ўз-ўзидан пайдо бўлади. Тўғри, сўзларни безаб, ҳаддан ташқари гўзал қилиш мумкин, лекин уни отангиз, онангиз тушунмаса, нима кераги бор? Мен шундай деб ўйлайман.

— Ўзингиз яхши кўрадиган, беихтиёр хиргойи қилиб юрадиган шеърингиз қайси?

— Мен ҳар йили, кўпинча, бир шеърим таъсири билан юраман. Бу йилгиларидан "Биз бахтли бўламыз, Худо хоҳласа..." деган шеъримни ёқтираман.

— Тасаввур қилингки, сиз — шоир Муҳаммад Юсуфнинг мухлисисиз. Четдан туриб унга нима деган бўлар эдингиз?

— Шеърларини ўқиб туриб, биринчидан, кўпроқ ўқи, камроқ қўшиқ ёз, деган бўлардим. Яхшиларидан кўпайтир, дердим.

— Бугунги ижодкор ёшлар ижтимоийликдан қочиб, ўз кўнглига бекинишяпти, деган гапларга қандай қарайсиз?

— Бу — бекорчи гап, менимча. Бу гапни тўқиб чиқарган бўлсалар керак. Бугунги ёшлар ижодини тўлиқ таҳлил қилиб бера оладиган танқидчини топиш амримаҳол бўлиб қолди. "Тиши ўтадиганлари" ҳам бутунлай бошқа иш билан шуғулланиб кетган.

Яна бир гапни айтиш мумкинки, меҳр-муҳаббатни, кўнгил кечинмаларини қуйлайдиган ёшларимиз шу йўлни тутишган бўлса, не ажаб! Мисол учун Гулжамол Асқарова деган талаба қизнинг "Бир ёр топсак эдик, жондан кечгулик" деган мисрасини эслайлик. Бу шеърни ҳеч иккиланмай Ватан ҳақида дейиш мумкин. Унинг замирида шу юрт, шу тупроқ назарда тутилган. Демак, биз ёшлар ижоди ҳақида қўққисдан хулоса чиқаришга шошилмасдан, уларни синчиклаб ўқишимиз, уқишимиз керак экан.

— Болаларга ҳам шеър ёзганмисиз?

— Ёзганман-у, тўғрироғи, уддалай олмаганман. "Ҳалима энам аллалари" деган болаларбоп туркум шеърларим бор. Кейин ҳам ҳаракат қилганман-у, ёзганимдан кўнглим тўлмаган.

— Муҳаммад ака, охирги саволим -мухлисларингизга қандай ваъдалар ва тилакларингиз бор?

— Олдиндан ваъда бериш қийин-у, лекин шуни айтиб қўйиш мумкин: катта бир дostonга қўл урмоқчиман. Насиб этса, мухлисларимга ҳали кўп шеърлар туҳфа қиламан, деган умиддаман. Барчаларига кўнгил хотиржамлигию оила тотувлигини тилайман. Омон бўлишсин. Улар билан яхши кунларда ёруғ юз ила учрашмоқ, ишончларини оқламоқ, бурчимни ҳалол адо этмоқ — энг олий мақсадим.

Сухбатдош Ориф Тўхташ

МУҲАММАД ЮСУФ ҲАЁТЛИК ПАЙТИДА ШОИРНИНГ ОНАСИ БИЛАН СУҲБАТ

— Энахон ая, Муҳаммаджонни бугун ҳамма танийди, бахтли шоирнинг онасисиз, ўғлингиз ҳақида нималар дейсиз?

— Худога минг қатла шукр дейман. Боши омон бўлсин. Ҳамиша дуосини қилиб ўтираман. Ёмон кўзлардан ўзи асрасин.

— Ўғлингизни шунақа машҳур шоир бўлишини сезганмисиз?

— Болалигидан ўткир-ўткир гапирарди. Жуда қайсар эди, покизаликни яхши кўрарди. Бирор жойга борсак, ёқмаса, кетамиз деб туриб оларди. 3-синфда ўқиб юрганидаёқ шеърлар ёзган. 7-синфда ўқиб юрганида шеър ёзиб голиб бўлган, “Артек”ка юборишган.

— Ўзингизга ўғлингизнинг қайси шеърлари ёқди?

— “Самарқандга борсам...”, “Ўзингдан қўймасин, халқим!”, “Сени ҳеч кимга бермаймиз, Ўзбекистон!”

— Тошкентга бориб, Муҳаммаджонникида роҳат-фароғатда яшасангиз бўлмайдими?

— Гугурт қутидай уйларда яшаб ўрганмаганман. Қаерда бўлсаям омон бўлсин. Соғинсам олиб кетади, бир-икки кундаёқ баланд уйларда зерикиб қоламан.

— Ўғлингиз ёзган шеърларни айтмаган кўшиқчи йўқ. Қайси кўшиқчилар уйингизга келган?

— Гиёсжон келди, Маҳмуджон Азимов келган, Охунжон раҳматли келувди. Юлдузхон келгани йўқ.

— Машҳур шоирнинг онаси бўлиш яхши-а?

— Мен учун Муҳаммаджон — ўша-ўша. Боя айтдим-ку, Худога шукр дейман. Келса бирпас дийдо-

рига тўйиб қололмайман, дўстлари олиб кетишади. Йўл қараб асло нолимайман. Умри узоқ бўлсин. Тушларимга киради. Тушимда олма-беҳилар кўрган куним Муҳаммаджон эшикдан кириб келади. Эс-ёдим Тошкентда, ўғлимда туради.

ШОИР БИЛАН СЎНГГИ СУЎБАТ

— **Рафиқангиз билан қандай танишгансиз?**

— Тасодифан. Тўғриси айтсам, ўша кунларда мен учун энг гўзал аёл шеър эди. Қизлар билан ишим йўқ эди. Аммо ҳаёт қизиқ экан. Нимагадир Назирани кўрган заҳотимдаёқ “Ана шу қиз менинг хотиним бўлади”, деб ўйлаганман. Қолгани ўз-ўзидан бўлди. Мана, ордан салкам йигирма йил ўтибди.

— **Ораларингиздан ҳеч “оламушук” ўтганми?**

— Аҳён-аҳёнда менинг айбим билан “оламушук” ҳам ўтиб туради. Яхшики, Назира мени ҳамиша тўғри тушунади.

— **Машҳурларни қизлар яхши кўради, сизга бирор чиройли қиз севги изҳор қилиб қолса, нима деган бўлардингиз?**

— “Раҳмат, синглим” дердим. Ёшимиз қирқдан ошди. Энди бу ёғи “хайр севги, салом рўзғор”.

— **Сизни бирор киши ғийбат қилаётган бўлса, нима қилардингиз?**

— У аёл киши бўлса индамай, парво қилмай кетардим. Мабодо эркак бўлса, нима қилишни ўзим билардим.

— **Севги бўлмаганда нима ҳақда ёзган бўлардингиз?**

— Онам ҳақида. Балки бутун ижодимни унга бағишлаган бўлардим.

— **Онангизга ҳам шеърларингиздан ўқиб берасизми? Волидангизга қайси шеърларингиз ёқади?**

— Улугбек ҳақидаги шеърим ёқади. Ёзсанг, шунақа

шеърлар ёзгин, “Кўйнимда бир ёр...” деб одамни уялтирмагин, дейдилар.

— **Сиз учун энг қадрли сўз нима?**

— Энг қадрли сўз — Она!

— **Марҳаматни, уйингизни соғинасизми?**

— Соғинмай бўладими! Бу ҳақда шеърим бор, ўқиб берақолай:

Шоирлик мен учун асло орзумас,
Шу ҳам иш бўлдими йигит бошимга.
Ҳамма шоир зотин йиғса арзимас
Онамни соғиниб тўккан ёшимга...

Онамнинг исми Энахон. Ниҳоятда кўнгилчан, заҳматкаш бир аёл. Гоҳи ростдан шу аёлнинг фарзандиманми, деб қоламан. Чунки жиззаки, қайсар, дангасалигимнинг чегараси йўқ. Онам етмишга кириб, қишлоғимиз гузаридаги озиқ-овқат дўконининг қаердалигини ҳам билмайди, мен эса мактабни битириб, дайдиб яшаганман. Мен қандайдир бемехрроқ ўсдим, унинг эса меҳрибончилигидан зерикиб кетсан гоҳо: Жон болам, бировга озор берма, қўлингдан келса фақат яхшилик қил!...

Ҳовли тўла ўрдак, фоз, товук. Етти рангдаги жўжалар. Кўй, сигир. Ҳаммасини боқиш, яна набиралар инжиқликларини кўтариш, келинга қарашиш — ҳаммаси шу бир озгингина аёл бошида. Биров ёрдам берайин демайди. Ўғиллар улфатларини эргаштириб келади. Қизлар келишиб “талаб” кетишади. Бу аёлнинг жони тошдан, дейишади қўшнилар. Мен Тошкентдан борган кунларим — уйимиз карвонсарой. Мен кетсам биров ҳол сўрамайди. Мен машҳур шоир эмас — машҳур бешафқат. Оғайниларим ҳам ўзимга яраша.

Телевизорда шеър ўқисам йиғлайди. Китобим чиқса яна кўз ёш қилади. Биров мақтаса йиғлайди. Гийбат қилса яна йиғлайди.

Оналар болаларини дунёга келтиради. Болалари эса

уни ўртаб, адойи тамом қиладилар. Кейин йиғлаб ҳам кўйишади.

Қишлоқ аёллари келинларини авайлашади. Келинлари эса, фақат ишлайлиган жойларини авайлашади. Унинг коллективи олдида обрўси бўлиши керак. Қайнонаси олдида — шарт эмас.

Онамни ёшлигида ниҳоятда гўзал бўлган дейишади. Билмадим. Мен мактабни битириб онамга разм солсам анча кексайиб қолган эди. Юзи, пешонасидаги ажинлари орасидан мен жилмайиб турардим. Ўзим қаритгандим-да бояқишни.

Волидам гоҳи узун қиш кечалари чилдирма чертиб хиргойи қилса, уялардим. Биров эшитмасин дердим. Энда ўйласам майин овози бор экан. Шунча шеърим кўшиқ бўлиб, қанчадан-қанча хонишларни тинглаб, энди виждонан тан олсам, биронта хонанда унинг ёнига йўлолмас экан.

Отам умрининг охирларида онамга жуда меҳрибон бўлиб қолдилар. Биз эса, отамиз оламдан ўтгачгина онамиз ҳам борлигини эсга олдик. Мана энди у муштдайгина, касалманд бўлиб қолганида ҳаммамиз атрофида парвонамиз. Йўқ ердан айтган дорисини топиб келамиз, энг тоза кўйлақлар совға қиламиз, у эса, кетишимиз билан биз берган матоҳни келинига, қизларига тарқатиб, яна ўша оддий, энги узун кўйлақда юраверади. Нафақа пулларини тўплаб юриб набираларига улашади. Хуллас, болали қарғага дон тегмас!...

Кеча туш кўрдим. Тушимда отам билан ўтирибмиз. Отам менга “Бор, болам, онанг ёлғиз қолди, кўнглини олгин”, дермиш.

Шунақа гаплар. Азиз ўқувчи, айтадиган гапим тугади. Боринг, Сиз ҳам (агар тирик бўлса) онангининг кўнглини олинг! Эртага кеч қолиб кўз ёш қилиб юрманг!..

Суҳбатдош — Малик Боймуҳаммад

ЎЗБЕКИСТОН ҚАҲРАМОНИ ОЗОД ШАРАФИДДИНОВ ЭЪТИРОФИ

Муҳаммад Юсуф деган шоир шеърятга қандай кириб келганини адабиётимиз сезмай ҳам қолди. Аммо у тезда ҳаммани ҳайрон қолдириб, оғизга тушиб кетди. Унинг ижоди ҳақида гап кетганда, кўпинча қўшиқларини тилга оладилар. У қўшиқ ёзган ҳам, ўзини қўшиқчи шоир ҳисоблаган ҳам эмас. Унинг ёзганлари ниҳоятда долзарб мавзуда, ўта жиддий, аммо халқ тилига жуда яқин ва равон тилда ёзилган. Шунинг учунми, ҳофизлар уларни қўшиққа солиб юбордилар. Бу қўшиқлар қўшиқчиликни ҳам баланд поғоналарга олиб чиқди. Қанча-қанча ҳофизларни элга танитди.

Муҳаммад Юсуф қўшиқлари билан эмас, аввало халқ дардини баралла айтган, юрт муҳаббатини ҳеч кимга ўхшамаган мисраларда таърифлаган шеърлари билан танилди, шуҳрат қозонди.

Муҳаммаднинг шеърлари бир қарашда жуда содда, жўн ёзиладиганга ўхшаб туйилади. Аммо унга ўхшатиб ёзиб кўринг-чи? Қўлингиздан келмайди! Унинг осон ёзиладиганга ўхшаб кўринган мисралари мухлисларини йиғлатди, кулдирди, ўз оғушига тортиб олди.

Одамлар унинг шеърларини ҳаяжонсиз ўқимайдиган, китобларини дўконлардан қидириб юрадиган бўлдилар.

Муҳаммад Юсуф Худо берган қобилият эгаси эканлигига ўзим гувоҳ бўлганман. Бир даврада Чўлпоннинг “Кўклам” шеъри тўғрисида гап борди. У менинг таърифимдан таъсирланиб кетдим, ичкари хонага кириб кетди-да, 10–15 дақиқа ўтгач чиқиб, қўлимга “Кўкламойим” шеърини тутқазди. Уни менга бағиш-

лаганини айтди. Шеърни ўқиб, кўзимдан ёш чиқиб кетганди ўшанда.

Муҳаммаджон камдан-кам туғиладиган истеъдод эгаси бўлиш билан бирга, камдан-кам шоирда учрайдиган хислат эгаси — шуҳратдан қочадиган камсуқум инсон эди. У шуҳратнинг эмас, шуҳрат унинг ортидан қувиб юрарди.

Муҳаммаджоннинг ёшлиқ, йигитлик йиллари Тошкентдай шаҳри азимда ўтди. У шу ерда омадини, бахтини, шон-шуҳратини топди. Шошнинг болаҳоналарида “шоир” деган унвонга эришди:

Мени шоир қилган лойсувоқ
Болаҳоналаринг бор бўлсин.

Ва бу юртдан бир умр бурчдор эканлигини ҳис қилиб яшади.

Қирқ йил қуллуқ қилсам ҳам агар,
Узолмасман сендан қарзимни.

Муҳаммад Юсуф бахтли, омадли шоир. Унга мустақил юртини, озод халқини кўриш насиб этди. Юртининг энг улуғ байрамларида унинг қўшиқлари баралла янграйдиган бўлди. Ўзбекистон ҳақидаги шеърини ёшлар ҳатто ўз мадҳияларига айлантириб юбордилар. Шу ўринда ҳурматли юртбошимизнинг бир камсуқум шоирга шахсан эътиборини айтмай бўлмайди. Шоир Муҳаммад Юсуфга Президентимизнинг меҳрлари бобомиз Улуғбек ҳақидаги қўшиқни эшитган пайтларидаёқ тушган эди. “Халқ шоири” унвонини ҳам мамнуният билан унга ўзлари топширган эдилар.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ШОИРИ ҲАЛИМА ХУДОЙБЕРДИЕВА ЭЪТИРОФИ

*Ўзбекистон юксалтар ёдни,
Ганж, хазина тупроқ қатлари.
Кўтармоққа қодир авлодни
Ухлаб ётган Муҳаммадлари.*

Муҳаммад!

Бир вақтлар Бухоро ҳақида сиз қуйидаги жумлани ёзган эдингиз: “Бухоронинг батамом соғайиб кетиши учун — обидаларнинг, бетакрор қасрларнинг буюк меъмори — Синоси етишмай турибди”.

Бугун мен ҳам баъзан баланд давраларда, улуғ халқнинг сайлларида, оддий кунларида сизнинг етишмаётганингизни сезиб қоламан. Ахир, ким сиздай Мустақилликнинг илк аёзли даврларидаёқ “Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон”, деб кураш майдонларига туша олган эди. Ким элга, юртга меҳру муҳаббатини шу қадар содда, шу қадар суюкли айта олган эди:

Кўринганни дуолар
Қилар бизда момолар.
Фанимга ҳам омонлик
Тилар бизда момолар.
Момолар ҳар жойда бор,
Бизда бори қайда бор?

Бизнинг бўстон қайда бор,
Шоҳимардон қайда бор,
Сўлим Сурхон қайда бор,
Самарқанд нон қайда бор-а,
Ўзбекистон қайда бор?

Мен агар биз сиздан Ватанни севишни, ёрни севишни, ардоқлашни, асрашни ўргандик десам, бу

сўзимда қилча муболаға йўқ. Кўзингиз тушган бўлса, забардаст шоирамиз Қутлибека Раҳимбоевада “Айт, қандай севайин?” деган сатр бор. Сиз шундай атрофингиздаги борки мавжудотни жондан севдингиз, қарқарали, нашъу намоли севдингиз. Ўпай десангиз “пешонаси йўқ қизгалдоқ” дан тортиб, “кўзи тўла ёш жайрон” гача...

Албатта, шеърят аталмиш бу қадимий гулхан атрофида ўтирганларнинг ҳар бири билганини айтади.

Аммо биз сизнинг айтганларингизнинг ҳар сатрига кўзмунчоқ тақиб яшадик.

Ўтирганларнинг ҳар бири меъёрига етказиб, кўнгилларга малҳам сатрларни демоқдалар. Аммо ҳали ҳеч ким “Кимда ғам кўп бўлса — у менинг онам” демади. Назаримда, ғамдийдаларга ҳеч биримиз сизчалик бағримизни очганимиз йўқ. Ғамдийдалик бизга бобомерос хислат, назаримда.

Ўз кўз ёшим ёмғирида
Тойиб бораман, —

деган эдилар Огаҳий ҳазратлари. Ахир, одамни одам қиладиган, одам сонига қўшадиган ҳам шу — ғамкашлик, дилшодлик эмасми.

Орият, гурур, тиклик ҳақида ҳар биримиз имконимиз қадар нималардир деганмиз, лекин бирортамиз:

Бўйним эгилгунча кетсин узилиб! —

демаганмиз. Бундай баланд пардаларга шу қадар осонлик билан чиқиш ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Баъзан хиёл бўғиқ овозда шеър ўқишларингиз етишмайди. Телефонларингиз етишмайди. Баъзан кечалари бир-иккиларда телефон жиринглаб қоларди.

— Алло, Ҳалима опа, бугун “Овоз” даги шеърларингизни ўқидим. Зўр. Мен шеърларингизни яхши кўраман. Сизни яхши кўраман.

Маъюс куним кўзим тушса,
Куяр осмон, тушунмайсан.
Мени само тушунгайдир —
Сен, эй инсон, тушунмайсан.

Куйиб кўксим ўтар бўлсам,
Оқар бўлсам, кетар бўлсам.
Мени дарё тушунгайдир,
Сен, эй уммон, тушунмайсан.

Менинг борим эрур кўнглим,
Менинг ёрим эрур кўнглим.
Маъюс, танҳо тушунгайдир,
Сен, эй хандон, тушунмайсан.

Кўнглим гул, кўзларим гулдир,
Юзим гул, кўлларим гулдир.

Мени сабо тушунгайдир,
Сен, эй тўзон, тушунмайсан.

Губоримдир бўйи райҳон,
Миноримдир, тилим бийрон —
Мени дунё тушунгайдир,
Сен, эй нодон, тушунмайсан.

Ҳар гал шу шеърингизни ўқий бошлашим билан юрагимга титроқ киради. Назаримда, Жалолиддин Румий ҳазратлари Кўниёнинг сершовқин кўчаларида шу шеър оҳангига мослаб зикр тушаётгандай туюла-верадилар. Бу туйғу фикримга қайдан ўрнашиб қолгани сабабини ўзим ҳам билмайман.

Маъюс куним кўзим тушса...

Ҳа, ҳақиқатдан ҳам сизнинг кўзингиз маъюс, ўйчан эди. Ҳам ниҳоятда суюмли эди. Агар шундай бўлмаганида сиз Ўзбекистон халқининг юрагига кириб, пуб-

ликани эгаллаб улгурмаган бўлардингиз. Сизни кексаю ёш бирдай яхши кўрарди. Мен учрашувларда кўп бор бу ҳолатнинг гувоҳи бўлганман.

... Ўтган йили баҳорда Сирдарёда, Гулистон театрида учрашув кетаётган эди. Севимли устозимиз Абдулла Орипов катта меҳру муҳаббат билан сизга навбат берганларида қарсак, қийқириқ анча вақтгача театрни ларзага келтириб турди. Сиз шеър кетидан шеър ўқидингиз. Одамлар ора-орада саҳнага чиқишар, ёшроқлари кўлингизни олишга интилса, каттароқлари кучоқлаб, ўпиб кетишарди.

... Ўшанда қайтишимизда Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азимнинг ҳазиллашгани эсимда: “Вой, номард-ей, бутун театр Муҳаммадга хат ёзди-ей, бугун. Бунга юзта хат келганда, бизга иккита келса нима бўпти, а?”

... Қайтишда орқам-орқа машиналарда йўлга чиқдик. Йўл бўйи сизнинг машинангиз бизнинг машинамизни қувиб, таъқиб қилиб келди. (Биз уч киши — Усмон Азим, Азим суюн ва мен эдик). Машиналар яқинлашди дегунча сиз: “Тўхтанглар, ўтирамиз, қаерга шошиласизлар бунча?!” , дердингиз. Ўшанда мен аёллигимга бордим чоғи, “Тезроқ кетмасам бўлмайди. Уйда болаларим ёлғиз эди”, деб йигитларни шоширдим. Шу воқеадан кўп ўтмай Сизнинг вафотингиз ҳақида... эшитдим. Ичимда бир томирим чирсиллаб узилиб кетгандай бўлди. Қанчалар гофилмиз!!!

Шу кунлар эсимга тушди дегунча ўзимни айблай-вераман.

Муҳаммад, азизим, биз гофил бандаларнинг гуноҳимиздан ўтинг! Сафарингиз охирлаб келаётгани, неларнидир айтишга шошилаётганингизни қайдан билибмиз.

Тириклар шу, ҳар доим ёнидаги одамни ёнида мангу юради, деб ўйлайди шекилли. Ўзи ҳам мангу юрадигандай гўё... Фожиамиз ҳам шунда.

Бир арслони ўтди Ўзбекнинг,
Оҳи кўкка етди Ўзбекнинг,
Қуёш йиғла, осмон, аза тут,
Муҳаммади кетди Ўзбекнинг.

ШОИР ЯҲЁ ТОҒА ЭЪТИРОФИ

ТИЛАК

Маданият вазирлиги бир ижодий идораси (РНМЦ НТи КПР)нинг халқ ижодиёти бўлимида ишлайман. Юрт бахшилари, аскиячилари, полвонлари, дорбозлари, ҳуққабозу масхарабозларига “мутасадди”ман. Раҳбаримиз цирк санъати бўйича ягона ўзбек олими – Тўлқин Обидов (Оллоҳ раҳмат айласин).

Ёз чилласи.

1981 йилнинг оташин саратони.

Нима бўлди-ю, арзимас бир масала юзасидан раҳбар билан тортишиб қолдим (Ўйнашмагин арбоб билан...) дейдиган одам йўқ). Хуллас, бургага аччиқ қилиб...” ишдан кетдим... Бекорчилик бирпасда жонга тегиб, ўша пайтда “Муштум” журналининг фелетонлар бўлимида ишлаётган курсдошим (Ҳам оғам, ҳам устозим) Абдунаби Бойқўзиевнинг “қабул”ига арзи ҳол ила бордим. Аҳвол шу...шу... Ишга киришим керак.

Абдунаби ака Республика китобсеварлар жамияти (РП ДОК) да бир оғайниси “масъул лавозим”да ишлашини айтди: Ўша ёрдам бериши мумкин. Оғанинг “топшириғи”га биноан – фалон кўча (Навоий, 30) фалон қават, фалон хонада ўтирадиган қорачадан келган йигитдан, — “Фалончи” (“анжанча” бир лақаб) ни қандай топсам бўлади? — деб сўрашим керак эди.

— Ах, сволоч, — деб кутиб олган “фалончи”, раҳбарлар билан келишиб, мени ишга жойлаштириб

қўйди. Бу Муҳаммад Юсупов эди.Бизнинг илк танишувимиз шундай кечган.

Муҳаммад ака билан бирга ишлай бошладик, қадрдонлашиб кетдик.

Бирга-бирга менинг ота юртим (Қуйи Чирчиқ туманининг Қўргонча, Юлдуз қишлоқлари) да ўтган иссиқ, совуқ маракаларга бориб келдик.Ифтихор шулки, менинг ҳамюртларим Муҳаммад Юсуфни назаркарда шоирга айланишидан анча илгари танишган.

Шу йил адоқларида эди, шекилли, маълум бир оилавий, ижтимоий шароит (сизлик) туфайли Муҳаммад ака менинг ижарахонам (Профессорлар шаҳарчасидаги Раҳима холанинг уйи)га кўчиб ўтди. Ижара ҳақи арзимаган пул. Лекин биз “қўнган” болахонада (икки ёш қаламкашнинг мулки китоб-дафтарларимиздан ташқари) битта стол, битта стул ва битта симкаравот бор эди, холос. Шу боис навбат билан “ижод” қиламиз: Яъни ярим кечгача стол-стул “меники”, ёки аксинча.

Раҳима хола (меҳрибон опоқимиз) иссиқ-совуғимиздан хабар олиб турардилар: Мусофирчилик қурсин, етимликдан ўзи асрасин...

Бир куни ярим тунда Муҳаммад акани уйғотдим: Марҳаматлик марҳаматли шоҳим, “тахти-равон” сизга мунтазир.

Ўринга чўзилиб,юзимга кўрпани тортганим маҳал-Муҳаммад ака, Битта мисра беринг, — деб қолдилар.

— А?

— Битта сатр беринг, хўжам.

— Ҳар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин, -деб гудрандим-у, уйқуга кетдим.

Файратимиз жўшган, фароғатни унча писанд қилмайдиган пайтлариимз экан, чоғи, саҳар уйғондим.-Турдим.Муҳаммад ака, ўнг қўлини “ёстиқ”қилганча, столга бош қўйиб ухлаб ётибди (ўтирибди), ёнида бир парча оппоқ қоғоз. Қоғозга ўғринча кўз югуртирдим:

ТИЛАК

Ҳар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин,
Ажин тушсин юзларига, доғ тушсин.
Ҳар кимнинг ҳам қувват кетиб белидан,
Қўлларига асо — бир таёқ тушсин.

Имони соғ, юзга кириб ёруғ юз,
Тўйлар кўриб, елкасидан тоғ тушсин.
Ва жисмига сўнги сафар олдидан
Ўз ўғлининг кўлидан тупроқ тушсин.

Энтикиб қолдим. Шу асно шеърни уч-тўрт карра қайта ўқидим-да, “хўжалик ишлари” бўйича ташқарига чиқиб кетдим. Елкамда сочиқ, майкачан, ялангтўш қайтиб кирганимда Муҳаммад ака уйғонган экан.

— Янги шеър муборак бўлсин, шоҳим!

— Ўзларига муборак, хўжам! — деди-да Муҳаммад ака варақни мен томон сурди. — Шеър сизники.

— Қўйинг-э, Муҳаммад ака. Шеър ўппа-ўзингизники. Муборак бўлсин! — деб, мен қоғозни у томон сурдим.

— Йўқ. Шеър сизники!-варақ мен томон сурилди.

— Нимага энди? — қоғоз қайтди.

— Шу тариқа янги шеър бир неча бор у ён-бу ён “бориб келди”.

— Битта сатр берсам, сиз ҳам қойилмақом қилиб шеър ясардингиз-ку?!

— “Ясардим”. Лекин мен бу даражада қойилмақом қилолмасдим, қоғоз сўнги бор у томон “сирпанди”: “Эмас осон бу майдон ичра турмоқ...”

— Оласизми, йўқми?

— Йўқ.

— Олмайсизми?

— Олмайман.

— Унда... ўзингиздан кўринг.

Муҳаммад ака қоғозни шир-шир йиртиб, “урна”га отиб юборди.

Буюкларга хос тантлиқ, валлакатлик бор эди раҳматликнинг феълда.

Бироқ шоирона ўжарлиғу тажанглиқ, “анжанча” бир чапанилик ҳам унга ёт эмасди.

— Ҳай. Битта шеърим камайгани билан камбағаллашиб қолмайди. Лекин, бир гапни айтиб қўяй. Буни, башорат деб қабул қилсангиз ҳам майли: Яқин йилларда сиз, элимизнинг машҳур ва суюкли шоирига айланасиз! Сал кейинроқ эса, яъни менинг етмиш йиллик юбилейимда, аввал Абдунаби акани, сўнг сизни — Менинг устозларим! — деб эълон қиламан!

— Ниятингизга етинг!

Ўша кунги “можаро”, шу улуг дуо бирлан, дўстона якун топди. Ўртада гидир қолмади. Ўртада бир шеър қолди.

Аммо...

“Дийдор қиёматга қолди!”.

Орадан уч-тўрт ой ўтиб, Муҳаммад аканинг туғилган кунини нишонлайдиган бўлдиқ. Пушкин (ҳозирги, Абдулла Қодирий) номли истироҳат боғининг хос чойхонасида ош қилинди. Казо-казолар ва ҳоказолар... Менинг ҳамқишлоғим, ҳофиз дўстим Шавкат Жўраев ҳам шу даврада. Шеърлар ўқилипти, алёрлар, табриклар...

Сал аввалроқ Муҳаммад ака Шавкатга бир шеър ҳадя қилганди: Кўринг-чи, қўшиққа тушармикан?

Базм айни қизиган маҳал ҳофиз торини кўлига олди: Шеър “қўшиққа тушган” экан:

Кечагина қишлоқдаги қизларнинг бари
Менга сирли қошлар қоқиб қарашарди.
Қарашмаса, уйларига тунда келиб,
Тошлар отиб қочар эдим, ярашарди...

Бу биринчисимасдир, эҳтимол?! Лекин Муҳаммад Юсуф шеъри билан мен эшитган илк кўшиқ шу эди. Ҳамма хурсанд, ҳамма бахтиёр. Айниқса, Муҳаммад аканинг қувончи чексиз. Бу унинг қанот ёзиб рақсга тушиб кетганидан ҳам маълум эди.

Яна бир шукрона шундаки; орадан йиллар ўтиб, “ёш бир шоирча”нинг юқоридаги “башорати”, қисман эрса-да, ҳаётда ўз ифодасини топди. Мана бугун Муҳаммад Юсуф — элимизнинг “машҳур ва суюкли шоири!” Номи тилларда дoston шоирнинг юзлаб шеърлари юртнинг таниқли ҳофизу хонандаларининг “шлягер”ига айланмиш!

Андижонликлар чиройли рақсга тушишаркан: Бул рақснинг ўз сеҳри, ўз жозибаси, ўз қочиримлари бор. Муҳаммад аканинг хати каби, шеърлари каби, рақси ҳам гўзал эди...

Базм тугаб меҳмонлар тарқалишди.

Муҳаммад ака, Шавкат ва камина —учовимиз қолдик холос.

Судралишиб кўчага чиқдик: Қадрдон болахонамизга етиб олишимиз керак. Тун ярмидан оғиб, улов сийраклашган. Бахтимизга, олисдан кўшчироқ милтиллади. Чопиб йўлга чиқдик-да, таваккал қўл кўтардик. Аксига олиб, трамвай “Бешқайрағоч” йўналишиники экан.

— Талабалар шаҳарчасига ташлаб қўйинг, ака! — трамвайга биринчи бўлиб Муҳаммад ака сакраб чиққанди.

“Ака” бошқа томонга ишора қилди. Муҳаммад ака бир сўм пул узатди. (Йўлкира уч тийинлик пайтлар). Ҳайдовчи шоирнинг шиддатидан ҳайиқдим, ё “бир сўм”нинг қудратими бу, ҳар ҳолда, темир излар бизнинг манзил томон очилди. **ТРАМВАЙ** йўналишини ўзгартирди: “Такси” бўп кет-а!”

Учта “дарвеш” соғу саломат “уйимиз”га етиб олдик. Шу кеча то саҳар “назму наво” давом этди. Шавкат жўшиб қўшиқлар айтди:

“Онагинам,
Дориломон кунлар келди,
Шафақлари ол...
Бу кунларга
Етганлар бор,
Етмаганлар бор...

Мен Муҳаммад Юсуфнинг шеърларидан ўқидим:

Шундай беморлар бўладики,
Тўшакка михланиб ётар бенажот.
Уялиб кетасан тузалганингдан.
Шундай шифокорлар бўладики,
Туғишган оғангдай қарайди сенга
Тузалиб кетасан уялганингдан...

— Менинг шеърларимни сиз ўқинг, хўжам. Сиз ўқисангиз таъсирлироқ чиқаркан, — деганди ўшанда Муҳаммад ака. — Шавкат куйласин. Куйга солинган сўзнинг қуввати ошади!

Сўз — “Тилак” хусусинда эди (Узр, сал чалғидик: лирик чекиниш). Яхши шеърни ёдлаш шарт эмас, унинг ўзи эсда қолади. “Олмайман!” деганимда, “олиб қолган” эканман, эсимда қолган сатрларни “улаб — ямаб”, жузый ўзгартиришлар ила, шеърни қайта тикладим: реставрация. Илк қилган ишим, 1983 йили май ойида Марғилонда ўтган “Катта ашула ва аския” кўрик-танлови кунлари “Тилак”ни водиллик таниқли полвон Турсунали Мамажонов (Ҳожи Турсун Али Муҳаммад)га “тортиқ” этдим. Турсунали ака — давра одами — шеърни “салота”га қўшиб, эл орасида машхур қилиб юборди.

Қишлоққа борсам, турли йиғинларда қатнашишимга тўғри келади. Ўз қишлоғимда “Тошкентдан келган азиз меҳмон”ман. “Азиз меҳмон”ни сийлаб даврага тортишади, сўз беришади. Кўпинча сўзимни ўша шеър билан яқунлайман.

...Ўз ўғлининг қўлидан тупроқ тушсин!

“Ҳамма хурсанд, ҳамма бахтиёр”. Фақат бир дўстим маҳзун бош чайқайди: Даврада ўғли йўқлар бор... тирноққа зорлар... ўшаларнинг юраги тирналиб қолмасин...

Муҳиддинни сўзсиз тушунаман. Майдонда ҳам шунақа эди, шекилли?! Дарвоқе, Муҳиддин Нуриддинов қишлоғимиз фаҳри: Ажойиб футболчи, қанот ҳужумчиси, “технар”. Элимизнинг машҳуру марҳум спорт усталари Владимир Фёдоров, Олим Аширов...лар билан бирга ўқиган, бирга тўп сурган.

Шу таъби нозик оғайнимнинг “инжиқ”лиги боис, кейинроқ “Тилак”ка Турсунали полвоннинг “салота”сидан бир парча илова қиладиган бўлдим... Ўғли йўқларга Худойим қўша-қўша ўғиллар берсин-да, от чоптириб, ер чангитиб тўйлар қилсин!

Турсунали ака катта давраларда, камина “узкий круг”ларда “Тилак”ни “пуллаб” юравердик.

Бу билан ҳам “бир асар тарихи” яқунлангани йўқ.

Ўша пайтлар Дўрмондаги ёзувчилар боғи ёш ижодкорлар билан (атоқли нозиму носирлар билан ҳам, албатта) гавжум бўларди. Ҳар икки йилда бир ҳафталик ижодий семинарлар ўтказиб туриларди.

1984 йилги семинарда Муҳаммад Юсуф билан кўшни бўлиб қолдик.

Ҳафталик ижодий тадбир адоқлаб қолган кунларнинг бирида Муҳаммад ака хонамга сирли жилмайиб кириб келди. Ундан-бундан гурунглашдик ва гап бориб ўша машҳур шеърга тақалди.

— Шеърни нима қиламиз, хўжам?

— Шеър сизники, Муҳаммад ака!

— Ўша гапми?

— Ўша гап!

— Унда шеърни ёзиб беринг. Менинг эсимдан чиқибди.

— Ҳозир-да, тақсир.

— Кўйинг, “Тақсир” деманг, одамга эриш туюлади. Мен ким бўлибманки...

— Сиз элимнинг буюк ва эрка шоирисиз!

— Ол-а...

— Гапим гап!

Қоғоз мўл пайтлар. “Тилак”ни дарров оққа кўчириб бердим. Шундан кейин ҳам орадан бир неча йиллар ўтка-зибгина, Муҳаммад ака шеърни китобга кўшганди.

Муҳаммад ака билан сўнгги учрашувимиз ҳам қизиқ бўлган.

Ёз чилласи.

2004 йилнинг оташин саратони.

Муҳаммад Юсуф — Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси (Абдулла Орипов)нинг ўринбосари. Камина ЎзТВ муҳаррири. Бир куни ака билан қўнғироқлашиб қолдик.

— Тез “союз”га етиб келинг, хўжам.

— Нима олиб борай?

— Шундай келаверинг, бугун мен “ҳақ бераман”.

“Тез етиб” бордим.

Муҳаммад Юсуфнинг “кабинети”да Ҳусниддин Холиқов (марҳум) ўтирган экан: Муҳриддин Холиқовнинг (у ҳам марҳум) Халқлар Дўстлиги (ҳозирги “Истиқлол”) саройида берилажак концертининг “маслаҳат оши”.

— Муҳокамани тўхтатамиз, шоир келди, — Муҳаммад ака қучоқ очиб истиқболимга чиқди, — Хўжамга ҳақ беришимиз керак.

Ёзувчилар уюшмасининг рўпарасидаги ошхонага ўтдик. Едик, ичдик. Муҳаммад ака “ичмади”: Ошқозон чатоқ. “Язва “ азоб беряпти.

“Ҳақ берилгач”, учовлон яна “кабинет”га қайтдик.

— Хўжам, битта шеър ўқиб беринг. Анчадан бери яхши шеър эшитганим йўқ.

— Унда, ўзларидан ўқийман.

— Йўқ, ўзингизникидан ўқинг.

Бирга қирққа чиққан ижодкор биродарларимга бағишланган “Қирқ йиллик таъқиб” деган шеъримни ўқиб бердим. Шеър, деб ҳам бўлмайди, қирқ бандлик

“нарса”, ҳар банди саккиз мисрадан. Ҳар саккизинчи сатрда “Сен ўзи кимсан?” деган таъкид (такт). “Достоннинг ўртароғида қуйидаги банд бор:

Ёшларимни артди,
Ўзи...
Кўзи нам,
Учсам қанот бўлди,
Йиқилсам малҳам...
Ҳа...
Ҳа, сўрамади биргина онам:
“Сен ўзи кимсан?”

Мен эринмадим. Муҳаммад ака шеърни охиригача сабот билан тинглади. Ҳусниддиннинг ҳоли не кечди, ўзига аён.

Асар қайғулироқ эди. Шу, ёхуд “асар”нинг “узундан-узун”лиги боис, ўртага узоқ жимлик чўкди.

Ҳусниддинбой, бизнинг мана шунақа шоирларимиз бор,— сукунатни Муҳаммад аканинг ўзи бузди. — “Сен ўзи кимсан?” Яхши нарса бўлибди. Фақат... “Она”ни шеърнинг охиригача олинг, мантиқ таъсири кучаяди...

Бу Муҳаммад Юсуфнинг устоз сифатида менга берган сўнги ўгити.

Куз.

Кузга бориб эса, элнинг буюк ва суюкли шоири ёруғ оламни тарк этди.

Эртага ҳайит. Қурбон ҳайити.

Мен хотира дарёси мавжларига термилиб ўтирибман-у, радиодан қўшиқ янграмоқда:

“Ўзинг менинг
Улуғлардан
Улуғимсан, Ватаним...”

07. 12. 2008 й.

МУҲАММАД ЮСУФ

(1954–2001)

Дарсликдан

Ўзбек адабиёти шундай чаманзорки, унинг бўстонда гул кўп, чечак кўп. Бу бўстонда бир-бирига ўхшамайдиган, бир-бирини такрорламайдиган дилбар шоирлар авлоди қайта-қайта бўй чўзаверади.

Ана шундай бетакрор шоирлардан бири, шубҳасиз, Ўзбекистон халқ шоири, халқимизнинг булбулзабон фарзанди Муҳаммад Юсуф эди.

У 1954 йил 26 апрелда Андижон вилоятининг Марҳамат (1898-йилда машҳур Дукчи эшон кўзғолони бўлиб ўтган Мингтепа) туманидаги Қовунчи қишлоғида оддий заҳматкаш одамлар оиласида туғилди. Мана шу қишлоқда беғубор болалиги, шўх-шодон ўсмирлиги ўтди.

Нечун қуллуқ қилмай Андижонга мен —
Шу юртда туғилдим, шу юртда ўсдим.
Агар дўстим бўлса битта у дўстим —
Нечун қуллуқ қилмай Андижонга мен!..

Ёдимда ўт тушсин, этмасам ёдлар —
Дукчи эшонлари қилгай фарёдлар.
Уни тавоф этган Машрабдек зотлар,
Нечун қуллуқ қилмай Андижонга мен, —

деб ёзади кейинчалик шоир.

Ўрта мактаб таълимини олгач, Муҳаммад Юсуф Тошкентдаги Рус тили ва адабиёти институтига ўқишга киради ва уни 1978 -йилда битиради. Унинг дастлабки шеърларидан намуналар 1976 -йилда "Ўзбекистон адабиёти ва санъати" ҳафталиги саҳифаларида чоп этилганди.

Бу пайтлар ўзбек шеърляти ўзининг янги юксалиш поғонасига кўтарилган, Шавкат Раҳмон, Усмон Азим, Хуршид Даврон сингари кўплаб истеъодлар орасида ўзиган хос ижодий мусобақа авжга чиққан эди. Бу ижод даврасига дадил кириб бориш, ўзига мос ўринни эгаллаш осон иш эмас эди. Бу ишнинг уддасидан чиқа олган, адабий жамоатчилик назарини ўз томонига қарата олган шоирлардан бири Муҳаммад Юсуф бўлди.

Ёш ижодкор 1978-1980-йилларда республика "ки-тобсеварлар" жамиятида, 1980-1986 -йиллар оралигида пойтахтнинг "Тошкент оқшоми" газетасида, 1986-1992-йилларда эса, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида хизмат қилади. Мана шу нашриётда ишлаш йиллари Муҳаммад Юсуфнинг ижодий тақдирида муҳим ўрин тутди. Зеро, бу пайтда машхур даргоҳга замонасининг забардаст ижодкорларидан бири Эркин Воҳидов раҳбарлик қилар, барча бўлимларда ҳукм сурган ижод руҳи ёш шоирнинг камол топишига ҳам жиддий туртки берганди.

Муҳаммад Юсуф шеърлятининг турли йўналишларида эса қоларли асарлар яратаётган қаламкаш дўстлари, устозлари орасида ўзини шоир сифатида исбот қилишга астойдил ҳаракат қилди.

Шоир шундай кўпки, уларга ер тор,
Ҳаммаси машхур ва ҳаммаси номдор,
Улуғвор, уларга етмоқ кўп душвор.
Аммо улар ойга босиб юзини
Турганда осмонин бағрига илк бор
Биз олиб боргаймиз тупроқ исини,
Гулдай димоғига тутамиз, қизим,
Биз ҳали ҳаммадан ўтамиз қизим!..

Муҳаммад Юсуф 1992—1995 йилларда "Ўзбекистон овози" газетасида, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги (ЎЗА) да хизмат қилди. 1997 йилдан эътиборан

шоир Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси раисининг ўринбосари этиб тайинланди.

Гарчи унинг шеърлари вақтли матбуотда тез-тез чоп этилиб турган бўлса-да, биринчи шеърый тўплами нисбатан кеч 1985-йилдагина эълон қилинганди. Шундан кейин шоирнинг "Булбулга бир гапим бор" (1987), "Илтижо" (1988), "Уйдаги қиз" (1989), "Ҳалима энам аллалари" (1989), "Ишқ кемаси" (1990), "Кўнглимда бир ёр" (1990), "Бевафо кўп экан" (1991), "Ёлғончи ёр", "Эрка кийик" (1992), "Осмонимга олиб кетаман" сингари ўнлаб шеърый мажмуалари ўқувчи қўлига етиб борди. У йирик поэтик жанрларга ҳам мурожаат этиб, "Осмоннинг охири", "Қора кўёш" сингари дostonлар яратди.

Юртимизнинг мустақилликка эришгани Муҳаммад Юсуф ижодида янги уфқларни очди. Унинг миллат ва юрт истиқлоли шарафига битган гўзал шеърлари ўзининг самимийлиги, соддалиги, бадий мукамаллиги билан миллионлар қалбида акс садо берди. Шоирнинг "Ватаним", "Халқ бўл, элим", "Дунё", "Иншооллоҳ", "Ўзбекмомо", "Иқроор", "Тилак" сингари ўнлаб шеърлари чинакам шеърыйат юртни қандай куйламоғи лозимлигини исботлаган асарлар бўлиб қолди.

Истиқлол йилларида эришган юксак ижодий ютуқлари учун Муҳаммад Юсуфга 1998-йилда "Ўзбекистон халқ шоири" унвони берилди.

Муҳаммад Юсуф ижоди кейинги давр ўзбек кўшиқчилиги ривожига муҳим ўрин тутди. Миллий санъатимизнинг энг йирик ва истеъдодли вакилларидан тортиб, ҳаваскор кўшиқчиларгача шоир шеърларини куйга соладилар.

Афсуски, Муҳаммад Юсуфнинг умри қисқа бўлди. У 2001-йилнинг 31-июлида Қорақалпоғистоннинг Эллиққалъа туманига қилинган ижодий сафар чоғида, юзлаб мухлисларига шеър ўқиётган пайтда юрак хуружидан вафот этди. Худди Бобурдек, Шавкат Раҳмондек Муҳаммад Юсуф ҳам 47 йил умр кўрди.

Бироқ бу умр бир дилбар шоирнинг туғилиши,
камол топиши, ўзини вояга етказган юрт ва миллатга
самимий ва ихлос ила хизмат қилиб, ортидан яхши
ном қолдириши учун кифоя қилди...

Ол, дея бир Эгам, осмонга учса руҳларим,
Бир ажиб мовий диёр бўйинини кучса руҳларим,
Кўк менинг кўксим бўлур, юлдузлари – андуҳларим,
Гул ўпиб, гул ёпиниб ҳар дилда мозорим қолур,
Мен кетарман бир куни, наволарим, зорим қолур...

ВАТАНИМ

Мен дунёни нима қилдим,
Ўзинг ёруғ жаҳоним.
Ўзим хоқон,
Ўзим султон,
Сен тахти Сулаймоним.
Ёлғизим,
Яғонам дейми,
Топинган қошонам дейми,
Ўзинг менинг улуғлардан
Улуғимсан, Ватаним...

Шодон куним гул отган сен,
Чечак отган изимга,
Нолон куним юпатган сен,
Юзинг босиб юзимга.
Синглим дейми,
Онам дейми,
Ҳамдарду ҳамхонам дейми,
Офтобдан ҳам ўзинг меҳри
Илиғимсан, Ватаним.

Сен Машрабсан,
Халқда тумор,
Балхда дорга осилган.

Навоийсан, шоҳ ёнида
Фақирни дуо қилган.
Яссавийсан, меники деб,
Кўринган даъво қилган,
Минг бир ёғи очилмаган
Кўригимсан, Ватаним.

Сен Хўжандсан,
Чингизларга
Дарбозасин очмаган,
Темур Малик орқасидан
Сирдарёга сакраган.
Муқаннасан, қорачиғи
Оловларга сачраган,
Широқларни кўрган чўпон-
Чўлигимсан, Ватаним.

Ким Қашқарни қилди макон,
Ким Энасой томонда,
Жалолиддин — Курдистонда ,
Бобуринг — Ҳиндистонда ,
Бу қандай юз қаролик деб,
Ётарлар зимистонда.
Тарқаб кетган тўқсон олти
Уруғимсан, Ватаним...

Ўғлим, десанг осмонларга
Фирот бўлиб учгайман,
Чамбил юртда Алпомишга
Навкар бўлиб тушгайман,
Падаркушдан пана қилиб
Улугбекинг кучгайман,
Ғичир-ғичир тишимдаги
Сўлигимсан, Ватаним...

Ўтган кунинг — ўтган кундир,
Ўз бошингга етган кун,

Қодирийни берган замин,
Қодирийни сотган кун.
Қўлин боғлаб,
Дилин доғлаб,
Етаклашиб кетган кун,
Воҳ болам! деб айтолмаган
Дудуғимсан, Ватаним...

Сен — шохлари осмонларга
Тегиб турган чинорим,
Ота десам,
Ўғлим деб,
Бош эгиб турган чинорим,
Қўйнимдаги ифтихорим,
Бўйнимдаги туморим,
Ўзинг менинг улуғлардан
Улуғимсан, Ватаним!

Муҳаммад Юсуфнинг бу шеъри асосида яратилган қўшиқни эшитмаган, уни хонандага жўр бўлиб бирга айтмаган юртдошимиз кам топилди. Бастакор шеър матнига — мазмун-моҳиятига шунчалар мос, оҳангдош мусиқа топганки, гўё шоир олдиндан шу мусиқани хиргойи қилиб ашъор битгандай. Шеърдаги мазмун ва оҳанг ривожини (динамизми) мусиқада иккинчи умрини бошлайди, хонанда овозини гоҳ кучайтиб, гоҳ пасайтиб ўзбекнинг тарихий кўтарилиш ва таназул босқичларини ифода этади.

Аслида Ватан тўғрисидаги, юртимиз тарихида ўтган улуғлар номларини бирма-бир санаб, мозийда бўлган воқеаларни эслаб, уларга ҳамду санолар айтиш тарзида ёзилган шеърларнинг сони бору саноғи йўқ. Уларнинг деярли барчасида Амир темур, Мангуберди, Навоий ва Бобурлар, Чўлпон ва Фитратлар албатта тилга олинади, ҳаммага маълум сифат ва ўхшатишлар орқали улар улуғланади. Бироқ нима учун улар-

нинг бирортаси Муҳаммад Юсуф шеъри сингари машҳур бўлмади? Нега бу шеърий тизмалар миллионлар кўнглига жонли ҳис бўлиб кўчиб ўтмади.

Демак, Ватан тўғрисида куйлаш ҳам ҳар хил бўлар экан-да. Бу шеър у кўшиқнинг ҳам самимийси, юракдан чиқиб юракка борадигани ва... таъсир қиладигани бўлар экан-да. Аввалги дарсларда Озод Шарафиддиновнинг инсон қалбидаги Ватан туйғуси, унга садоқат ҳисларига бағишланган "Ўлсам айрилмасман кучоқларингдан" мақоласи устида баҳс юритганимиз эсингиздами? Олим амалда эмас, балки кўпроқ оғизда "ватан-парварлик" қиладиганлардан озурда кўнглини тўкиб солганди ўз мақоласида. Бояги шеърларни ҳам "Ватан мавзусидаям ёзиб туриш керак, ажабмас кўшиқ бўлиб қолса, агар машҳурроқ кўшиққа айланиб кетса, давлат бирор унвон бериб қолса қани..." қабилидаги ўйлар ортидан "дунёга келган", туғилибоқ шу он жон берган чалажон, рангпар тизмалардир, дейиш мумкин. Чунки Ватанни тама билан, писанда билан севиш мумкин бўлмаганидек, у ҳақда айни мақсадлар билан ёзиб ҳам, куйлаб ҳам бўлмайди...

Муҳаммад Юсуфнинг "Ватаним" шеърида эса, мутлақо бошқа ҳодисага дуч келамиз. Шоирнинг она юртдан туйган меҳри худди сингилнинг, онанинг меҳридек илиқ, у бир ака бўлиб, бир ўғил бўлиб бу меҳрга жавоб бергиси, агар шу юрт "ўғлим" дея унга муштоқ бўлса, ҳар қандай мушкilot қаршисига чиққиси, келгуси падаркушлардан келажак улуғбекларни пана қилиб чиққиси келади. Унинг учун Улуғбек, Навоий, Бобур ёхуд Машраб бир инсон исми эмас, балки халқ, миллат фазилати, халқ ва миллатнинг мужассам исмидир. Бу исмлар бағрига шоир халқ тарихини, унинг энг зафарли ва энг аччиқ кунларини жамлайди. Шеърнинг ҳар бир банди охирида ватанга бериладиган сифат ("улуғимсан", "илиғимсан", "қўриғимсан", "чўлиғимсан", "ўруғимсан", "дудуғимсан") камида юз

йиллик ҳодисалар натижаси, қувончу аламини ифода этиб келади. Биргина бандда ифода топган маънолар қўламига эътибор берайлик:

Ким Қашқарни қилди макон,
Ким Энасой томонда,
Жалолоддин — Курдистонда,
Бобуринг — Ҳиндистонда,
Бу қандай юз қаролик деб,
Ётарлар зимистонда.
Тарқаб кетган тўқсон олти
Уруғимсан, Ватаним...

Банднинг дастлабки мисрасида чор ҳукумати томонидан юртидан чиқиб кетишга мажбур қилинган, умрбод ортга қайтолмай, Қашқар тупроғида хоки қолган шоир Фурқат эсланса, иккинчи мисрада шўро давлати қатағони қурбони бўлган, Сибир ўрмонларида дарахт кесиб умри чириган Усмон Носир ёдга олинади. Жалолоддин Мангуберди ва Бобур қисмати эса, сизга яхши маълум. Парчадаги кейинги икки мисра алоҳида таҳлилни талаб этади. Агар кузатаётган бўлсангиз, Андижонда ташкил этилган "Бобур Халқаро жамғармаси" турли сабабларга кўра қабрлари хорижда қолиб кетган улуғларимизнинг сўнги маконларини излаб топиш, уларнинг ҳозирги ҳолатини ўрганиш бўйича жуда катта ишларни амалга оширмақда. Жумладан, халқаро экспедиция томонидан суратга олинган, ҳозирги Афғонистон ҳудудидаги Навоий, Лутфий ва бошқа мутафаккир боболаримизнинг ташландиқ қабрлари, турли можаролар туфайли катта шикаст еган мақбараларни кўриб юртдошларимиз нафсониятига озор етмаслиги мумкин эмас. Шеърдаги "Бу қандай юз қаролик деб, ётарлар зимистонда" мисралари айна шу ҳолатнинг ҳам аччиқ ифодаси сифатида тушурилиши мумкин...

Шоир ниҳоят мустақиллигини, озодлигини қўлга киритган Ватанни қутлар экан, ҳақли равишда халқ томонидан "Ўзим ҳоқон, Ўзим султон, Сен тахти Сулаймоним", дея фахр этади.

Сиз тарих дарсларидан яхши билиб боряпсизки, ўзбек халқи дунёдаги энг қадимги халқлардан саналади. Ва бу халқ тарихда мисли кўрилмаган ҳодисаларни бошдан кечирган. Икки дарё оралиғида жойлашган, замини ҳосилдор, халқи меҳнаткаш, ўтроқ маданиятнинг ноёб намуналарини яратган бу диёрга кимларнинг кўзи куймаган дейсиз. Босқинчи кетидан босқинчилар келиб, бу гўзал юртни ғорат қилишга — бойликларини талаш, халқини қуликка мубтало қилишга уринарди.

Халқимиз бамисли самандар (оловда туғилиб, оловдан омон чиқадиган афсонавий қуш)дек барча синовлардан омон чиқди, шараф билан чиқди. Бироқ бу курашлар, озодликка бўлган интилишлар, албаттаки, қурбонсиз, йўқотишларсиз кечмади. Миллатнинг не не баҳодирлари, юрт озодлигини ҳар нарсадан устин билган халқнинг асл фарзандлари шу кураш майдонларида жон бердилар.

Гуруч курмаксиз бўлмаганидек, ёв келганда ўзини четган олган, жони ширинлик қилиб шаънидан кечган, ҳатто дўстларини сотган кимсаларни ҳам, афсуски тарих ёддан чиқармайди. Уларнинг кирдикорлари туфайли бртнинг "адо бўлмас армонлари, тошларни йиғлатган дostonлари" пайдо бўлди.

Мана шу ўтмишни ўйламаслик, билмаслик, ҳис қилмаслик мумкин эмас. Хотира қачон бизга кўмакка келади, эрганги кун учун хизмат қилади? Қачонки, у уйғонса, англоанса ва ҳис қилинса!

Айниқса, собиқ шўро даврида юртимиз ва юртдошларимиз бошидан кечирган мусибатларни уни-тишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. "Қора кўзларини" туғилмай қолган фарзандлари эмас, балки олис Сибир

ўрмонларидаги "қайинбарглар ёпган" Усмон Носирнинг ҳам худди сизу биздек яшашга ҳақи бор эди. Унинг ҳам жони сабил эмас эди. Афсуски...

Афсуски, ўзимиздан чиққан сотқинлар, меҳробга ин қурган чаёнлар Усмон Носирнинг ҳам, Абдулла Қодирийнинг ҳам, Чўлпон ва Фитратнинг ҳам умрига зомин бўлдилар.

Албатта, бугун бир миллат вакиллариининг боболари ҳаётида йўл қўйган хатолари туфайли бир-бирларини қоралаб ўтириш мавриди эмас. Лекин буни "ўтган ўтди - кетди", қабилда ҳам тушунмаслик лозим. Шоирнинг истаги — бугунги кун ва келгуси авлод бу ўтмишдан сабоқ чиқариш, эртага бўладиган минг турли ҳаёт синовларига тайёр турсин!

Шундагина миллат миллат бўлади, халқ чинакам халқ бўлади. Шундагина одамлар руҳиятидан оломонлик ҳисси чекиниб, чинакам шахслар шаклланади.

Муҳаммад Юсуфнинг икки шеъри таҳлилидан келиб чиқиб, қуйида ҳавола этилаётган шеърни идрок этинг, ҳис қилиб, таҳлилига киришинг.

БИЗ БАХТЛИ БЎЛАМИЗ

Майли-да кимгадир
ёқса,
ёқмаса
Уларга қўшилиб йиғлашармидик.
Биз бахтли бўламиз,
Худо ҳоҳласа.
Худо ҳоҳламаса
Учрашармидик...

Райҳон ҳидларини
Йўлларимга сеп,
Кут мени ҳар оқшом
кўкка ой чиққан.

Фақат
йигламагин
айбим нима деб,
Айбинг —
онанг сени
Чиройли туққан!..

Менга бир табассум
ҳадя эт, эй ёр,
нур томсин
лабларинг
соҳилларидан.
Ўзинг айт,
сендай қиз
яна қайда бор,
Киприклари узун
кокилларидан?..
Ийманиб яшама
хаёл пинжида
Ёйил,
яйра, жоним,
ўрганма ғамда.
Ғийбатларга чида,
Туҳматга чида:
Сен битгасан, ахир,
Ёруғ оламда.

Мен эса ошиғинг
сенинг энг ғариб,
Тундан сўз
қарз олиб,
тонгга тутгувчи,
Сенинг ёнингда ҳам
сени ахтариб,
Сенинг ёнингда ҳам
Сени кутгувчи.

Иста
тиз чўкаман
ҳозир олдингда,
Севдим,
севганимдан
уялмоқ нечун?
Барча фаришталар
сенинг қалбингда,
Ижарада турган
қизлар мен учун!..
Биз бахтли бўламиз,
Худо ҳоҳласа.
Худо ҳоҳламаса,
Учрашармидик.

СУРАТ

Менинг кимлигимни
Билмайди ҳеч ким.
Мен бир ғалатиман,
Мен алоҳида.
Кўзимнинг ёшини
Келади ичгим,
Тилимни чайнагим
Келар гоҳида.
Ой менинг елкамга
Ўтириб олган,
Офтоб ғавфо солар
Юрган йўлимга.
Хаёл тушовидан
Тушолмай қолган
Умримни топшириб
Қўйдим кўнглимга.
Энди тошни тепсам,
Ўпар изимни,
Ерга ағанасам —

Ер җам девона.
Бармогин ўпгандим
Суйган қизимни,
Қўли қонаб кетди
Гуриллаб, мана.
Ёввойи ўрдакка
Бердим севгимни!..
Ўрдак учди-кетди,
Мунғайиб қолдим.
Ҳайратим обкетди
Қанотида у.
Ким мени алдаса —
Худога солдим,
Майли, алданмасин
Ҳаётида у. Ёнди,
Ёнаверди
Кокиллари сўнг,
Чарсиллаб юраги
Ёнди беармон.
Ярми ёниб бўлган
Кўйлаги бир енг
Ишқнинг байроғига
Айланди алвон!..
Ва ўпдим байроқни
Мен ўша алвон,
Олов тан,
Олов жон,
Олов ҳис-ҳавас.
Қизил чўғ тўшалган
Чимилдиқ томон
Отдим мен ўзимни
Мисли ўтпараст.
Уйғонсам — кўрпам кул,
Йиғлар севгилим.
Мен сени йиғла деб
Қучган эдимми?

Айиқ босган гулдай
Эзилди кўнглим,
Қолдим кулкўрпамда,
Тўшагим — тупроқ.
Юмалаб ётаман
Илонлар билан.
Уларга ишондим
Бир ёқдан кўпроқ,
Илон чақар,
Аммо
Гапирмас ёлғон!..
Менинг кимлигимни
Билмайди ҳеч ким.
Мен бир ғалатиман,
Мен алоҳида.
Кийиклар қонини
Келади ичгим,
Чаёни чайнагим
Келар гоҳида.

Муҳаммад Юсуфнинг "Сурат" шеъри шоирнинг ўз ички дунёсини кашф этишга уриниши акс этган асардир. Шеърнинг лирик қаҳрамони "Мен бир ғалатиман, Мен алоҳида" дер экан, унинг бу эътирофини асло кибрга, манманлик даъвосига йўймаслик лозим. Унинг бошқалардан фарқи биргина, бироқ ниҳоятда муҳим фазилати бор. У ҳам бўлса, олам ва одамни кўнгил кўзи билан кўриши, идрок этишидир. Бундай кишиларнинг олмон орасига сингиб, шу омма руҳияти билан бирлашиб кетиши асло мумкин эмас. Улар қай замонда, қай тузумда яшамасинлар, русларнинг ибораси билан айтганда, "оқ қарға" бўлиб, барчадан ажралиб тураверадилар.

Ҳозирча бу ҳолатни тушунишингиз, янаям аниқроғи, ҳис қилишингиз, балки қийинроқдир. Сизга осонлаштириш мақсадида Ҳазрат Навоий қаҳрамон-

ларидан Мажнунни ёдингизга соламиз. Лайлининг ишқи ўтида куйган, гўё ақлу хушидан айрилган Қайс-ни кўрган бояги оломон унга Мажнун — телба, жинни номини берди. Аслида ҳам шундаймиди?

Мутлақо!

Бу ўринда бошқа бир шоир — Абдулла Ориповнинг "Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз, ўгай бўлсак не тонг соғлар орасида" деган гўзал истеҳзосини эслаш ўринлидир.

"Сурат" шеърининг лирик қаҳрамони ҳам "Умрини кўнглига топшириб қўйган". Бу дегани — унинг учун ўзи ва бошқаларнинг кўнглидан кўра муқаддасроқ ошён йўқ. Шу туфайли ҳам бу беғубор, беозор кўнгилга етказилган оғриқларни у "Худога салади", уни алдаган кўнгилларга ҳам омонлик тилайди. (Майли, алданмасин ҳаётида у").

Афсуски ҳаётда кўнгил кўзи бор, ҳислар ва туйғулар лаззатини тотиб яшашни хаёлига ҳам келтирмайдиган кимсалар учрайди. Уларнинг қилмишлари лирик қаҳрамоннинг гўзал хаёлларини тўзғитиб юборади, унинг ишқдан ловиллаб ёнаётган юзларига муздек сув уради, яланғоч ва рангсиз ҳаёт ҳақиқати орзулар туш кўраётган уйқуни шафқатсизларча бузади: "Уйғонсам — кўрпам кул, Йиғлар севгилим... Айиқ босган гулдай Эзилди кўнглим..."

Энг ёмони — орзулари кетма-кет алданган, секин-аста ихлоси сўнган лирик қаҳрамон руҳиятида ўзи истаб-истамаган ўзгаришлар юзага келади. Энди унинг беором руҳидаги ҳарорат ўрнини совуққонлик, қарашларида шафқат ўрнини басма-басига туғилган қайсарлик эгаллайди. Агар шеърнинг дастлабки бандидаги "Кўзимнинг ёшини Келади ичгим, Тилимни чайнагим келар гоҳида" деган мисралар билан шеър адоғидаги "Кийиклар қонини Келади ичгим, Чаённи чайнагим Келар гоҳида" деган сўзларини солиштирсак, руҳиятда бўлиб ўтган аламни, ўзгариш кўламини яққол ҳис қиламиз.

"Сурат" шеърида гўё яшнаб турган ям-яшил боғ (покиза ишқ, соф инсоний ҳислар) тасвири туширилган суратнинг ловиллаб ёнаётган оловда бужмайиб, сарғайиб куйиш жараёни акс эттирилгандек. Ахир, нозик ҳисларнинг қўпол ёлғон қўлида эзғиланиши худди шу манзарани кўз олдимизга келтирмайдими?..

Қалбга, кўнгилга етказилган заха ўрни эса, ҳеч қачон битмайди, дейдилар...

* * *

Осмон чўкиб қолди бу оқшом,
Юлдуз бўлиб ёғилди бир сас.
Бир маҳалла нигоҳни кўрдим:
Яшаш керак, севиш шарт эмас.
Садоқатми?
Кимга керак у?..
Беҳудадир кўз ёшинг сели.
Юлдуз бўлиб ёғилди бир сас:
У — бегона. У энди келин...

Тўй — бу асли баджаҳл ота
Бахтли бўлсин қизим дегани.
Уни сенга бермасман, бўтам,
Тирик экан кўзим дегани.

Осмон чўкиб қолди бу оқшом,
Қонимда бир ғашлик ўрмалар.
Мен оловга отарман энди
Юрагимни қийма-қиймалаб...
Ёқа ушлаб қолсин кўрганлар,
Оловларга отдим уни, бас.
Ёниб кетсин чирсиллаб қалбим,
Севиш керак... яшаш шарт эмас!

Шоирнинг бу шеърини аввлги — "Сурат" асарининг мантиқий-руҳий давоми, деб бемалол айтиш

мумкин. Зеро, ҳар икки шеърда суйганларидан садоқатсизлик кўрган лирик қаҳрамоннинг руҳий қийноқлари бадиий акс топгандир. Бу шеърда ҳам "Бир маҳалла нигоҳ" — оломон бир тараф, ошиқ юрак эса, мутлақо бошқа тараф.

"Яшаш керак, севиш шарт эмас!" деб ҳисоблайдиган кимсалар учун "садоқат", ҳис ва жараёнлар", "кўз билан кўриб, қўл билан ушлаш мумкин бўлмаган туйғулар" тўғрисидаги гаплар деярли ҳеч нарсани англамайди — "бекорчи сафсата" дир. Улар ишқ-муҳаббатнинг инсон кўнглида ясайдиган мисли кўрилмаган ўзгаришларни ҳам "қизамиққа ўхшаб вақти соати билан ўтиб кетадиган бир нарса" деб биладилар. Улар жисмнинг бегона бўлиши руҳнинг бегоналашувини асло англамаслигини ҳеч тан олгилари келмайди: "Бехудадир кўз ёшинг сели... У — бегона. У энди келин..." дейди улар.

Шеърнинг далил-девона лирик қаҳрамони учун эса, бўлиб ўтган ҳодиса ишқ оловини баттар кучайтирса кучайтирадики, асло пасайтирмайди. (Мумтоз шеърятимизда ҳам ҳижроннинг ишқ зўрайишига энг муҳим шарт сифатида талқин этилганини эсланг!)

Зеро, бу бўлиб ўтган ҳодиса буюк ишқ қудрати олдида нима экан: "Тўй — бу асли баджаҳл ота. Бахтли бўлсин қизим дегани..." Лирик қаҳрамон учун бу ҳодиса бор-йўғи шуни англатади, холос!

Демак, "осмон чўкиб қолган оқшом"да унинг қониди "бир ғашлик ўрмалайди". Қонда ўрмалаётган бу ғашлик — дунёнинг шафқатсизлиги, тескарилигига қарши кўтарилган исён, ишққа лиммо-лим юракни энди унга бегоналашиб улгурган жисмдан ситиб чиқаради:

Мен оловга отарман энди
Юрагимни қийма-қиймалаб...

Озарбойжон халқининг дилбар шоири Самад Вургуннинг ажойиб қўшиқ бўлган бир шеърда "йиқил-

син меҳвари олам ва тубдан тор-мор ўлсин" деган мисра келади.

Муҳаммад Юсуф тасвиридаги руҳнинг абадийлигига ишончи зўр лирик қаҳрамоннинг оламга ҳайқириб айтаётган ҳақиқати ҳам айна кайфият ифодасидир:

Ёниб кетсин чирсиллаб қалбим,
Севиш керак, ... яшаш шарт эмас!

(Умумий ўрта таълим мактабларининг 8-синфи учун адабиёт дарслик мажмуасидан). А. Каттабеков, Қ. Йўлдошев, Ҳ. Болтабоев.

(Ғ. Ғулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи. Тошкент 2002).

МУАММАД ЮСУФ ИЖОДИДАН БИР ДАРС

Муҳаммад Юсуф ижодидан намуналар умумий ўрта таълим мактабларининг 8-синфи "Адабиёт" дарслигида берилган бўлиб, дастурда уларниш ўрганиш учун бир соат белгиланган. Ўқитувчи истаса, ўзига берилган имкониятдан фойдаланиши, бирор мавзудан бир соатни ажратиб олиб М.Юсуф ижодини ўрганишга қўшимча қилиши мумкин. Дарсликда шоирнинг "Меҳр қолур", "Юртим адо бўлмас армонларинг бор" ва "Биз бахтли бўламиз" шеърлари ўрин олган.

Ҳар қандай адиб асарини ўрганишдан олдин ўқувчининг шахси ҳақида имкон қадар мукамал маълумотга эга бўлиши мақсадга мувофиқ. Шунда унинг ижодини тўлароқ англаш имконияти ортади. Шунинг учун ҳам, "Адабиёт" дарсликларида аввал адибнинг таржимаи ҳоли билан боғлиқ маълумотлар тақдим этилади. 8-синф дарслигида М.Юсуф ҳақида берилган бир бетлик ҳасби ҳол ҳам унинг ҳаётий фаолиятини очиб беришга қаратилган. Лекин бу билан ўқувчи унинг

шахси ҳақида мукамал маълумотга эга бўлолмайди. Дарсда ўқитувчи томонидан шоир шахси билан боғлиқ бир қатор қўшимча маълумотларнинг тақдим этилиши ўқувчига унинг асарларини тўлароқ англаш, чуқурроқ таҳлил қилиш имконини ҳам беради. Бундан ташқари миллий табияшуносликда: "Миллатнинг улуғ вакиллари ўз шахси билан ўсиб келаётган авлоднинг маънавияти шаклланиши ва ривожланишига таъсир кўрсатади" деган фикр мавжуд. Ўсиб келаётган авлод улуғлар шахси кўмагида ўз-ўзини тарбиялаши учун уларнинг шахсига хос сифатларни кўриши, улардан таъсирланиши, ҳайратланиши ва баҳра олиши керак. Улуғлардаги ўқувчини ҳайратга солган, уни таъсирлантирган, ҳавасини уйғотган сифатлар унга аста-секинлик билан "юқа" бошлайди. Ҳайрат ва ҳавас таъсирида шоир шахсидаги ўқувчи туйғуларини жунбишга келтирган фазилатлар ҳеч қандай ташқи зўриқишларсиз, ортиқча панд-насиҳатларсиз ўқувчи шуридан, руҳиятидан жой ола бошлайди. Адибларнинг бундай фазилатларини ўқувчиларга очиб бериш адабиёт ўқитувчисининг вазифаси ҳисобланади.

Шоир Муҳаммад Юсуфнинг шахси, аввало, унинг асарларида ўз ифодасини топган. У бир шеърда ёзади:

Осойишта ўтмади бирор бир куним,
Талашиб, тортишиб толмадим.
"Оғирроқ бўл, иним, сипороқ бўл, иним..."
Мен ўз билганимдан қолмадим.

Кувроқ бўл дейишди, ёлғон ҳам керак,
Жиндек хушомад ҳам. Қулоқ солмадим.
Оқни оппоқ кўрдим, қорани қора,
Мен ўз билганимдан қолмадим.

Кўнглим сезар эди, энди бу ёғи аён,
Дўстларим... дўстларим, бахтли боламан:
Ё Тошкентда энг зўр шоир бўламан,

Ё уйимга кетиб, ариқ бўйида
Ялпизга суяниб ўлиб қоламан!

"Меҳрим қаттиқ бўлди..."

Ўқувчилар шоир шахсиятини тўлароқ ҳис қилишлари учун ўқитувчи аввал бу мисраларни ўқиб бермоғи, сўнг ўз қарашларию хулосаларини ўқувчиларга уқтириш йўлидан бормай, шоирнинг мисраларга тизилган ўзлигини савол-топшириқларга айлантarmoғи лозим: Биринчи тўртликдан шоирнинг шахсига хос қандай сифатни илғаш мумкин? "Оғирроқ бўл, иним, сипороқ бўл, иним...", "Қувроқ бўл, ёлғон ҳам керак. Жиндек хушомад ҳам" деган гаплар кимга тегишли деб ўйлайсиз? Нима деб ўйлайсиз, шоир "...ўз билганимдан қолма"ганида тўғри қилганми, йўқми? "Кўнглим сезар, энди бу ёғи аён" билан шоир нима демоқчи деб ўйлайсиз? Шу мисралар замирида шоир шахсига хос бўлган қандай сифатларни илғадингиз? Ўзингизни у билан таққосланг. Муҳаммад Юсуф ўзи айтмоқчи: "Тошкентда энг зўр шоир " бўлолдими, йўқми? Буни сиз нималарда кўрасиз?

Қўйидаги икки мисрада шоир ўғил болаликка ўз муносабатини билдиради:

Шамолдек ел, сувдек тош,
Ҳеч кимсага букма бош...

"Ўғил бўлсанг..."

Ўғил болага шундай талаб қўя билишга руҳан ўғил бола бўлган одамгина қодир. Чин шоир илоҳий ҳолатга тушганда, фақат кўнглидаги ҳисларини мисраларга айлантириб қоғозга тўкади. Сатрларда ички "Мен"-нинг дардлари ифодаланади:

Туғилдингми, демак, аён,
Шоҳ қўлида занглаган

Қилич бўлма ҳеч қачон,
Ундан кўра битта мард
Кул қўлида ханжар бўл!...

Ўғил бўлсанг, ўжар бўл,
Қолган бари сафсата.
Эркинг учун, эл учун
Номусингга навкар бўл.

"Ўғил бўлсанг..."

Демак, бу мисралар шоирнинг ўзлиги ифодаси. Ўқувчилар бу ҳақида ҳам ўйлаб кўрсинлар. Бундай гапларни одам шунчаки айтиши мумкинми? "Ўғил бола"нинг сизга қўяётган талабига қандай қарайсиз? Талаб сизга маъқулми, йўқми? Нега?

Муҳаммад Юсуфнинг илоҳий туйғу — муҳаббатга ҳам муносабати ўзгача: "Севдингми, юз йил кут, Севмасанг, унут!" дейди "Севги садоси" шериди. Севиш ва бу ҳақда аюҳаннос солиш, бизнинг йигитларимиздек транспорт ўриндиқларига, кўча-куйларда деворларга севгилисининг исмини ёзиб қўйиш ўғил боланинг иши эмас. Шоирнинг назарида ҳатто буни маъшуқага айтиш ҳам шарт эмас. Чунки унингча:

"Суймоқ бу — гулханда куймоқ азали".
Мен беун севарман, мен жим севарман,
Қиёматгача шул сукутдадирман.

"Мен биттадурман"

Ўқитувчи бу мисралар билан ўқувчиларни таништириб, сўнг уларга: "Шу мисраларга таянган ҳолда шоир шахсига хос бўлган сифатларни очишга уриниб кўринг" деган топшириқни бериши мумкин.

Мен ҳам ўша-ўшаман, нодон,
Гоҳ панд бериб, гоҳида панд еб.

Машхур қил, деб сўраб Худодан,
Тиламабман бахтли бўлай деб...

"Муддао"

Шоирлар бир қараганда, ҳамма қатори оддий одамдай, бир қарасангиз, илоҳий бир яратикдай. Бир қарасангиз, жайронларга туташган оға бўлишни, капалаклар билан ошно тутинишни, момоқаймоқларга жўра бўлишнию қизгалдоқларга ҳимоячи бўлишни истаган кўнгил соҳиби, бир қарасангиз, ҳамма қатори оддий инсоний бахтга ташна. Ўқитувчи ўқувчиларга юқоридаги мисралардан шоир шахсини қидиришга ундовчи савол билан мурожаат қилгани маъқул. Буюклик ва оддийликни ўқувчиларнинг ўзлари, ўз даражаларида фарқлаганлари маъқул.

Йўлинг кесиб ўтсам — ўзим хижолат,
Узоқдан бир сени кўрсам, кифоят,
Бир нигоҳинг ўзи менга иноят,
Сени ҳеч ким севолмайди менингдек.

"Сувнари"

Ўқувчилар юқоридаги мисраларга таяниб "йўлини кесиб ўтиш" тушунчаси ҳақида мулоҳаза юритсинлар. Бу қандай тушунча? У халқимизда қандай вазиятларда қўлланади? Шунга асосланган ҳолда шоирнинг миллий қадриятларга муносабати ҳақида ўйлаб кўрсинлар. Маълумки, ўзбекларда аёл зоти эркак кишининг олдидан кесиб ўтмаслик одати бор. Бу эркакка бўлган ҳурмат белигиси саналади. Лекин бу одатнинг муҳаббатга қандай даҳли бўлиши мумкин? Муҳаббат туйғусини ҳар ким ўзича тушунади. Ошиқнинг маъшуқасига ҳурмати шунчаларки, унинг олдидан чиқишга қудрати етмайди. Чиқа олган тақдирда ҳам, ҳаяжон, хижолат қуршовида қолади. Ўқувчилар ҳеч

ким шундай сева олмаслигига ишонишармикин? Бугунги шеърхон ҳам шундоқ сева олармикин? Ўқувчи шулар ҳақида ўйлаб кўрсин, муносабат билдирсин.

Муҳаббат, эй гўзал изтироб,
Эй кўҳна дард, эй кўҳна туйғу.
Кўкрагимга қўлингни тираб,
Юрагимни тўкиб қўйдинг-ку.

"Муҳаббат"

Юқоридаги тўртликни ўқиб бергач, ўқитувчи ўқувчилар эътиборини шоирнинг сўз қўллашдаги, фикр ифодалашдаги маҳоратига қаратади. Муҳаббат аталмиш қадим туйғунинг шоир қалбига кириб келиши ифодаси тасвири ҳам ўқувчиларнинг назаридан четда қолмагани маъқул. Бу М.Юсуф шеърятининг ўзига хос хусусиятидир.

Сўрсанг, севинчимдан ўкинчим кўпроқ,
Сендан-да кумушроқ сочимдаги оқ.
Йилим келмай туриб, йилим кетмоқда,
Кўзда табассум-у, киприкда титроқ...

"Янги йил кечаси" шеърдан олинган бу мисралар шоир ҳаёти, турмуш тарзининг тасвири. Ўқувчилар бу мисраларни ўзлари шарҳласинлар. Улардан шоирнинг шахсини қидирсинлар. Бунинг учун ўқитувчи тарбияланувчиларга қуйидаги савол-топшириқлар билан мурожаат қилгани маъқул: "Сендан-да кумушроқ сочимдаги оқ" деб шоир кимга мурожаат қилаётир деб ўйлайсиз? "Кўзда табассум-у, киприкда титроқ..."ни қандай тушуниш мумкин? Ўйлаб кўрингчи, кўзда нима ифодаланаётир-у, киприкда ниманинг тасвири?

Менинг кимлигимни билмайди ҳеч ким,
Мен бир ғалатиман, мен алоҳида.

Кўзимнингёшини келади ичким,
Тилимни чайнагим келар гоҳида.

Менинг кимлигимни билмайди ҳеч ким,
Мени бир ғалатиман, мен алоҳида.
Кийиклар қонини келади ичгим,
Чаённи чайнагим келар гоҳида.

"Сурам"

Шоирнинг алоҳидалигини ўқувчилар нималарда кўришдийкин? Шу ҳақда уларнинг фикрини сўраш лозим. Кўпчилик адабиётшунослар "асл шеърни оддий сўзлар билан ифодалаб бўлмайди" дейишади. Шоирнинг шахси билан боғлиқ юқоридаги мисралар унинг ўзи ҳам ўзлигини тўлиқ англай олмаганидан далолатмикин? Бу ўзни англаш — Оллоҳни англашдир деган гоё билан боғлиқмикин? Ўқувчи шулар ҳақида ҳам ўйлаб кўрсин. У М. Юсуфни ўзининг даражасида англашга ҳаракат қилса, шоир ёрдами билан ўз шахсини англашга, аниқлашга интилса, бу шоирнинг ҳам, ўқитувчининг ҳам катта ютуғи ҳисобланади.

Осмон чўкиб қолди бу оқшом,
Юлдуз бўлиб ёғилди бир сас.
Бир маҳалла нигоҳни кўрдим:
Яшаш керак севиш шарт эмас.

Ёқа ушлаб қолсин кўрганлар,
Оловларга отгум уни, бас.
Ёниб кетсин чирсиллаб қалбим,
Севиш керак...Яшаш шарт эмас!

"Осмон чўкиб қолди бу оқшом..."

Юқоридаги мисраларда шоирнинг алоҳидалиги қайси мисраларда ўз аксини топган? Ўқувчи "бир ма-

ҳалла нигоҳ"нинг фикрига қўшиладими ёки шоирнинг гапигами? Нега? Шоир: "Оловларга отгум уни, бас" деганда нимани назарда тутаётир деб ўйлайсиз?

Тошканда... тоғларни соғиндим,
Яшил ўтлоқларни соғиндим.
Сув бўйига чордона қурган
Момоқаймоқларни соғиндим.

...Ўзим ташна, менга ташналар —
Ялангоёқларни соғиндим.
...Тўйдим тиллабармоқ қизлардан,
Қўли қадоқларни соғиндим.

"Соғиндим"

Юқоридаги мисраларда ифодаланган шоир соғинган тимсолларга таяниб, унинг шахсига баҳо беришга ўқувчиларни ундаш лозим. У қандай одам?

...Менимча, дунёда энг катта гуноҳ —
Соғинмай яшамоқ...

...Менимча, дунёда энг катта гуноҳ —
Ҳиринглаб шеър ўқимоқ!

"Ёлғон ёмон дерлар..."

8-синф тарбиланувчилари савоб ва гуноҳ каби тушунчаларни яхши фарқлайдилар. М.Юсуфнинг назаридаги гуноҳларга эътибор қилишсин. Улар ҳам "соғинмай яшаш" ва "ҳиринглаб шеър ўқишни"ни гуноҳ ҳисоблашадими ёки бу улар учун ноаниқ, тушунарсиз туйғуми? Ўзи шеър қандай ўқилади? Агар тушунишолмаётган бўлишса, шоир билан ўзлари ораларидаги масофани чамалаб кўришсин. Шу тариқа ўзлигини ўрганишади.

Тунлари чарогон шундай шаҳарда
Ҳеч кимга кўнглимни ёра олмайман.

Мен сиз айтгандайин ҳаммани севдим,
Ҳаммага ишондим, мана, оқибат...

"Онамга хат"

Юқоридаги мисралар ўқиб бўлингач, ўқувчиларга қуйидаги саволлар билан мурожаат қилган маъқул: Шоир ёзганидек, онасининг гапига кириб ҳаммани яхши кўргани, ҳаммага яхшилик қилгани, ҳаммага ишонгани қандай оқибатларга олиб келди деб ўйлайсиз? Бу яхшими, ёмонми? Нега? Онанинг боласига ўргатганлари тўғрими ёки нотўғри? Бундай фазилатларнинг рағбатини шоир кимдан олиши мумкин деб ўйлайсиз? Сиз қандайсиз?

"Оқибат" шеърдан олинган қуйидаги мисралар ўқувчиларга ўқиб эшиттирилади. Одамлар орасида оқибат йўқолиб бораётганидан ёзғирган шоир:

Бўлди. Шеърим тамом. Ахир, сиз чидаб
Юрибсиз-ку, нима қипти мен юрсам.
Томоғимда жоним турибди йиғлаб,
Жондан айриламан энди гапирсам!.. —

дейди. Одамлар орасидаги меҳр-мурувват, муҳаббат, оқибат сингари фазилатларнинг йўқолиб бораётганидан шоир шунчалар қийналган, миллатга хос бўлган бу иллатлар уни руҳан адо қиляпти. У айтмоқчи, биз ҳеч нарса билмагандай чидаб юрибмиз. Нега? Бунинг сабаблари нимада? Нега шоир чидай олмаяпти? Бу унинг шахсидаги қандай сифатдан далолат беради? "Томоғимда жоним турибди йиғлаб"ни қандай тушуниш мумкин сизнингча? Шундай саволлар ўқувчилар орасига ташланса, улар бу ҳақда ўйлаб кўрсалар, руҳиятларида шахс-

лик сифатлари шаклланишида фойдадан ҳоли бўлмас.

Шоир бир шеърда ёзади: "Мен ёруғ дунёда кўнглим қулиман..." Хўш, ўқувчилар буни қандай тушунишади? Инсон ақлининг, манфаатларнинг етовида юргани маъқулми, кўнгилнинг бошқарувига бўйсунгани тузукми? Қай ҳолатда яшаш маъқул бўлади? Нега? Кўнглига қул бўлган шоир уларга ёқяптимикин ёки йўқ? Сабаб нимада?

Бўлди . Шеър ёзмайман. Мен энди одам,
Оддий одам бўлиб яшай бошлайман.
Кўнглимга ачиниб агар ёзсам ҳам,
Тунда ёзиб, тонгда ўтга ташлайман!

"Иқроп"

Юқоридаги мисраларни ўқувчилар шарҳлашга уришиб кўришсин. М.Юсуф фақат шеър ёзгани учун оддий одамлардан фарқ қиладими ёки бунинг бошқа асоси борми? Шеър ёзадиган ҳамма одамлар "мураккаб"ми?

Ўқувчилар ўзларининг Муҳаммад Юсуф шахси ҳақида чиқарган хулосалари, қарашларини миллатнинг бошқа улуғлари қарашлари билан солиштириб кўришлари учун уларга қуйидагиларни ўқиб бериш мумкин:

Ўқувчилар шу тариқа шоирнинг шахсияти билан таништирилгач, кейинги соатда унинг дарсликда тақдим этилган асалари устида ишлашга ўтиш мумкин. Шеърларни ўқитувчининг ўзи ўқиб беради. Сўнг дарсликдаги саволларни бирин-кетин ўртага ташлаб, уларга ўқувчиларнинг жавобини талаб қилади.

Уй вазифаси сифатида ўқувчиларга шеърлардан хоҳлаганини ёд олишни топшириш мумкин. Бундай ишларда ўқувчи ҳоҳиши билан ҳисоблашиш фақат фойдали бўлиши аниқ.

ҚУНДУЗХОН ҲУСАНБОЕВА

«ҚИЗИЛ ОЛМА» ҚҰШИҒИНИ ТУШУНИШ

Баланд шоҳда қизил олма
Пишган экан,
Узиб олиб қарасам қурт
Тушган экан.

Мен олмани ирғитворсам,
У дод солди:
Ташлаб кетар экан мени
Нега олди?!

Қизил олма, қизил олма,
Мен енгилдим.
Дунёи дун деганларин
Энди билдим...

Юрагим-ей, сени не ўй
Ўртамоқда?
Севгига йўл бўлсин бизга
Бу чорбоқда,

Баланд шоҳда қизил олма
Пишган экан...
Бизнинг бошга шундай савдо
Тушган экан.

Муҳаммад Юсуф қаламига мансуб, ўн беш-йигирма йилдан бери машҳур бўлиб кетган бу қўшиқ ҳаётий воқеага асосланган. Унинг шеъри куйган қалб тўфонидан келиб чиқиб ёзилган бўлса-да, қўшиқ шўх услубда ижро этилган. Гўёки «Куйиб туриб куламан, кулиб туриб куюман» дегандек.

Қўшиқдаги хабарда билдирилишича, бир йигит қўшларнинг қўли етмайдиган бир қизга уйланди; не бир ҳаракату харажатлар билан тўй ҳам ўтди; чимилдиққа киришгач, маълум бўлиб қолдики, келин қиз

эмас, жувон экан, куёв йигитдан олдин ҳам ким ёки кимлар биландир ўйнаб қўйган экан; буни гурури кўтармаган йигитнинг ичида аланга ёнди; «Ҳе-й!» деди-ю, келиннинг жавобини беришга қарор қилди.

Мен олмани иргитворсам,
У дод солди:
«Ташлаб кетар экан, мени
Нега олди?!»

Танишиб юришганларида бу ҳақда ҳеч нарса демаган қиз, ҳеч бўлмаса, тўйдан олдин айтиб қўйиши керак эди; шунда бунчалик оворагарчиликлар, шармандачиликлар, кўнгилқорачиликлар бўлмаслиги аниқ эди; лекин «қурт тушган қизил олма» — қиз ҳам анойилардан бўлиб қолишни хоҳламаган эди; шунинг учун ҳам у ўзини атайин нозли қиз қилиб кўрсатди; чунки у ҳам ўзининг инсон эканлигини эслаб қолди ва гарчи оқ либосга лойиқ бўлмаса-да, оқ либос кийиб тўй кўришни истади; шунчаликка бордими, демак, куёв ҳайдаб юбораётганда ҳам жим турмай дод солишга олдиндан тайёргарлик кўрган, чунки у бундай бўлишини олдиндан, ҳеч бўлмаганда, оддий қизларчалик тушунарди; жанжал сабаб куёвнинг бўйнига ип ташлаб олмоқчи эди, бўлмади; ор-номуси кучлилик қилган йигит барибир сурбет келинни қувиб солди; лекин ўзи ҳам ҳаётдан совиб кетди.

Шу тариқа бу кичкина қўшиқ катта ҳаёт дарсидан ҳикоя қилади. Шундай дарски, йигитларга ҳам, қизларга ҳам кифоя бўладиган даражада ибратли. Нечанеча мард йигитлар шу қўшиқдаги каби ҳолатлардан синиб кетади, бир қанчаси дардини ичига ютиб, бир умр овози чиқмай кетади, қайсиларидир келиннинг шаддодлигидан чўчиб, жим яшаб кетишни ихтиёр қилиб қолади, яна қайсиларидир келинни ёки ўзини бир бало қилиб қўяди-да, ё қамалиб кетади, ё мажруҳ бўлиб қолади. Келин эса, «Фалончининг қизига

ит теккан экан» деган хунук номга эга бўлиб қолади. Бунақа воқеалардан сўнг эндигина қуда-анда бўлишганлар ҳам ажралишиб кетишади, келин-куёв учун аталган кўрпа-тўшагу мебеллар, қимматбаҳо жиҳозлар талаш бўлади, никоҳ гувоҳномасини бекор қилиш учун қанча асаббузарликлар, югур-югурлар... Ҳаммасининг бош сабабчиси — ўзига «қурт тушириб қўйган қизил олма». У агар ўзига эҳтиёткор бўлганда эди, балки бахтли бўлиб кетган бўлармиди?!

Биринчи аёли билан ажралишган танишим бир қизга уйланадиган бўлиб қолди. У барваста, илмли, олий маълумотли, бировга гапини олдирмайдиган йигитлардан эди. Иккинчи марта уйланди, тўйи бўлиб ўтди. Келиннинг олдига кирган экан, келин пичоқ кўрсатибди: «Менга яқинлашсанг, ўзимга пичоқ уриб оламан!» дебди. Бундан не бир аҳволга тушган куёв аҳволни аста-секин сўраб ўрганибди. Маълум бўлишича, қиз ўзига ҳамкасб бўлган оилали, фарзандли бир йигит билан «юрар» экан; унга ота-онаси, ака-укалари, маҳалла-кўй орасида «Фалончи тўй кўриб турмушга чиқди» деган ном керак экан; шу сабабдан ўзини қизлардай кўрсатиб, тўйи бўлаётган келин ролини бажарибди. Куёв йигит нима ҳам дерди?! Ноилож, келинлик ролини маҳорат билан ижро этган «артистка»нинг рухсатини берди.

Дунёнинг бошқа халқларида қандайлигини билмай-миз-у, бизнинг халқимизда келин-куёвнинг тўйдан кейинги илк кечалари одамлар эътиборида бўлади. Шу кечалар ҳеч қанақа гап-сўзсиз ўтдимиз, демак, келин-куёв янги ҳаётларини яхши бошлаб олишибди, қудандалар «Бор, товоғим, кел, товоғим» муносабатларида бардавом бўлишади. Агар келин қиз эмас, жувон чиқиб қолса, бирдан чор-атрофга ҳар хил шовқин-сурон чиқиб кетади. Турли-туман гап-сўзлар пайдо бўлиб, келин томон эл орасида уятга қолади, Албатта, куёв томон ҳам бундай маломатдан чеккада қол-

майди. Бу тамга бир умрга халқнинг хотирасига жойланиб қолади. Хуллас, икки томон ҳам анчагина моддий ва маънавий зарар кўради.

Халқимиз орасидаги «Қиз сақласанг, туз сақла» мақоли аслида қиз болаларни ҳақорат қилиш учун эмас, балки уларнинг ҳурмат-иззатини баланд сақлаш учун айтилган. Яъни кўзингнинг қорачиғини қандай эҳтиёт қилиб сақласанг, қизингни ҳам шундай азиз тутгин, унинг масъулияти ҳам, шарафи ҳам улуглигини эсдан чиқарма. Агар кўзингни эҳтиёт қила олмай қолсанг-у, уни кўр қилиб қўйсанг, кўр кўз билан яшайверасан. Аммо қизингга доғ тушириб қўйсанг, соғ кўзингни очиб яшашинг ҳам қийин бўлиб қолади. Бу мақолдаги «туз» сўзи икки хил талқин қилиниши мумкин, Биринчиси, ширин овқат шўр туз билан ёқимли бўлади, фақат унинг шартин ўз меъёрида бўлиши: агар кам бўлса ҳам яхши эмас, кўпайиб кетса ҳам яхши эмас. Иккинчиси, «туз» сўзи асли туркий бўлиб, «тўғри», «дуруст» маъноларини беради. Яъники, қиз фарзандни доимо керак вақтида тартибда ушлаб туриш лозим бўлади. Бунда тартибни ушлаш тузнинг вазифасини бажаради.

Исломдан олдинги жоҳилият замонининг такаббур ва шум араблари шунинг учун ёш қизларини тириклай тупроққа кўмиб, бир йўла қутулиб қўя қолишган. Бу бениҳоят қийин иш ва катта гуноҳ бўлса ҳам, ундай золим, шафқатсиз оталарга маъқул ҳамда осон кўринган. Бироқ улар ҳам, уларнинг ваҳший қилиқдари ҳам тарихнинг қора кунлари ўлароқ ортда қолиб кетди.

Уларни оғзимиз оғримай танқид қилишимиз-у, бироқ тушунишга ҳам ҳаракат қилсак, адолатли иш бўларди: иссиқда чидаб бўлмас иссиқ, совуқда одамни тешадиган совуқ ҳукм сурадиган саҳро ҳаёти, эр оилани боқиш учун ё дала-даштга, ё тижорат карвони билан ўзга юртларга кетади, хотин уйда болалар би-

лан ёлғиз қолади, бошқа қабилалар ёки қароқчиларнинг босқинчилик хавфи доимо, кеча-кундуз нақд, эр то уйга қайтгунча, хотин ва бола-чақа асирлик домига тутқун бўлиб қолиши ҳам мумкин, қайси бирлари тутқун бўлиб хорликка гирифторм бўлади, яна қайсилари мол сингари қўлдан-қўлга сотилиб кетаверади, шунда ҳаммасига ҳам қийин-у қиз бечорага эса, ундан-да қийин Нима қилиш керак?! Хотинсиз яшаш қийин, ўғил бола қийналса, бир куни йўлини топиб кетиши мумкин, аммо қиз бола бечора ота-онага қиз бўлиб, унинг шарманда бўлишига чидагандан кўра, уни тириклай кўмиб қўя қолган маъқулроқ кўринган бўлса ҳам, эҳтимол. Лекин ажаб эмаски, ўз тирик қизини кўмаётган ота «Эй Худо, қизимнинг тирик бўлиб хор-зор, расво бўлиб юрганини кўрганимдан тирик кўмаётганим учун Ўзинг кечир» деб ёлворган бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Лекин ҳозирги замондаги қиз туққанлиги учунгина хотинини қўйиб юбораётган, ёки фарзанд кутиб юрган аёлига «Ўзингни текширтир, ҳомиланг ўғил бўлса, туғасан, қиз бўлса, олдириб ташлайсан» дея шарт қўяётган эрларни ҳам қандайдир маънода ўша шафқатсиз, қаҳри қаттиқ арабларга ўхшатиш мумкин-дир балки.

Шукроналар бўлсинки, қизлар ардоқланадиган замин ва замонда яшаяпмиз. Қизларимиз ўзлари хоҳлаган илмлар-у, касб-хунарларни бемалол эгаллашмоқда. Улар ўсмирлик, ўспиринлик даврларини чиройли ўтказишиб, вақти келганда бир оиланинг бахтли келини бўлишларига ҳамма имкон ҳамда шароит бор. Фақат ота-оналар, ака-укалар, амакилар, тоға-жиянлар уларни то ўша тотли кунлари келгунча озгина вақтга бўлса ҳам бегона эркаклар, йигитларнинг қўлига хоҳ у синфдош бўлсин, хоҳ у курсдош ёки ҳамкасаба бўлсин, хоҳ узоқроқ қариндош бўлсин холи ташлаб қўймаслиги керак.

“Одамнинг оласи ичида». Чунки атрофда боқувдаги қўйдан чўпоннинг узоқлашишини кутиб турган бўрилардек икки оёқли «бўрилар» пойлаб юрган бўлиши ҳам мумкин. Эҳтимол, ҳайвон бўрида инсоф бўлишидан умид қилса бўлар, лекин икки оёқли одам «бўри» сира ҳам имконини бой бермайди, имкон бўлиши ҳамона ўлжасига эгалик қилади.

Аёлларнинг, умуман олганда, эркаларнинг ҳам умрини шартли равишда икки қисмга бўлиш мумкин: никоҳгача бўлган ҳаёт, никоҳдан кейинги ҳаёт.

Балогатга етаётган қиз ҳаётининг аввалги қисмида бўлғуси никоҳ кунига ҳар томонлама тайёрланади. Жумладан, кўзи, қўли, оёғи етган жой борки, у жойларни тоза ва озода тутишга одатланади, саранжом-саришталикка, бор нарсаларни тежаб-тергашга ўрганади, ўзига доғ тушиши мумкин бўлган жойлар ва ҳолатлардан узоқроқ юради. Чунки бир ёмонотлиққа чиқиб қолгудай бўлса, бир ўзигина эмас, балки ота-онаси, ака-укаси, амакиси, тоға-жияни, амма-холаси ва бошқалар ҳам уятли бўлиб қолишади. Никоҳ тўйи ва ўша кун кириладиган чимилдиқ (гўшанга) қиз боланинг иккинчи ҳаётга қўйган қадами ҳисобланади. Шу билан янги ҳаёт бошланади.

ШИФОКОРНИ ЎЙЛАНТИРГАН ИЛЛАТ

(Ёхуд олдинги мавзунинг давоми)

Ўлганни кўймоқ керак.

Халқ мақоли

Топқир, ҳозиржавоб, жуда кўпчилик беморларнинг дуосяю раҳматини эшитаётган шифокор дўстим бор. У кишига бир аёл қизини олиб келиб, у-бу жойини даволатибди. Натижа яхши бўлибди. Кейин у аёл бошқа бир марта келиб, шифокорга жуда нозик сирини

айтибди. «Қизимни илгарироқ эрга бергандим. Бир кеча ўтиб, куёв нима сабабдандир қизимни ҳайдаб юборди. Энди ҳозир яна совчи ёғилиб турибди. Улар қизимнинг эр кўрганлигини билишмайди. Лекин қизим жувон чиқиб шарманда бўлиб қолиши аниқ.

Шунинг учун қизим жойлашиб қолишининг биринчи сабаби — унинг қиз чиқиши, буни ўзингиз тушунасиз. Сиздан илтимосим, агар табобатда йўли бўлса, қизимни «бутун» қилиб беринг!». Шифокор жавоб берибди: «Опа, тўғри, табобатда бу нарсанинг иложи бор, лекин мен ёлгонга шерик бўлишни хоҳламайман. Иккинчидан, қизингиз ҳаёли қизга ўхшайди, бу гапларни унга айта олмайман. Агар хоҳласангиз, ўзингизга тушунтириб бераман, ўзингиз даволайсиз». Аёл қайта-қайта илтимос қилса ҳам, у рад этибди.

Хуллас, шифокор тўғри одам бўлганлиги учун бу катта ифлосликни ўзидан узоқлаштирибди.

Сўнг бу мавзуни жарроҳ таниши ҳақидаги ҳикоя билан давом эттирди. Шифокор бир куни ўша жарроҳнинг ишхонасига борса, унинг қабулига келиб, навбатда турган бир қиз ва бир эркакни кўрибди. Икки таниш суҳбатлашаётганда, гап айланиб, ўша қиз ва эркак ҳақида сўз кетибди. Маълум бўлишича, педагогика университетининг учинчи босқич талабаси бўлган бу қиз ёнидаги эллик билан олтмиш ёшлар ўртасидаги шу эркак билан юрар экан. Икки кундан кейин эса, у бир йигитга турмушга чиқиши керак экан. Шу сабабдан у иккиси жарроҳга қизнинг ички аъзосини тиктириш учун келишган экан. Шифокорнинг «Сиз шундай ишларни ҳам қиласизми?» деган саволига жарроҳ «Бунақа қизларнинг икки юзтадан кўпроғини тикиб қўйганман» деб жавоб берибди. «Шунақа кўп келишадими?». «Ҳа, чуқурроқ тикканлигим учун бошқаларга қараганда менга кўпроқ келишади. Лекин баъзида ҳаддан ошган маразлари ҳам келади». «Қандай маразлари?». «Бир сафар ака-сингил келди. Оилада «Оврўпача

яшашар экан. Ифлос ака бир куни ичиб келибди-да, синглисини бузиб қўйибди. Энди эса, айбларини бекитиш ҳақида ўйлаб қолишибди. Хизмат ҳақи қанча бўлишини сўраган эди, «Бошқаларга икки юз доллар, лекин сенга беш юз!» дедим. «Э-э, ока, сал келишти-ринг» деган эди, «Сен мараз-ифлосларнинг ишини қилгансан, сенга жазо сифатида беш юз доллар, ундан кам бўлмайди», деб аччиқ билан айтдим. Шунақа, баъзан қизларнинг ўзи келади, кимдир жиянини, биров ўйнашини, айримлар қизини олиб келади. Баъзиларидан яхшигина пул оламан, баъзиларидан озроқ. Бир хиллари зиёфат ташкил қилади». «Пули йўқлари ҳам бўладими?» «Ҳа, албатта. Бироқ ундайлар тиктиришдан олдин мен билан ётишга рози бўлишади. Шу билан мен ҳам хурсанд, улар ҳам хурсанд». «Сиз нима деб ўйлайсиз, улар бахтли бўлишармикан?»

«Ҳаммаси бахтли ёки бахтсизлигини билмадим-у, лекин баъзилари тўйдан қанчадир вақт ўтгач, раҳмат айтиб кетишади».

Бу воқеаларни эшитгандан сўнг шифокорга савол ташладим: «Нима учун ажодларимиз жувон-қизларни бутун қилиш илмига мурожаат қилишган?».

«У кишилар мана бундай жарроҳларга ўхшаб фирромлик ва «тикувчилик» қилишмаган. Балки баъзи жисмоний ҳаракатлар туфайли қизлигидан ажраб қолишган қизларга билвосита, яъни ўзларининг қўллари билан эмас, қизнинг бирор маҳрами воситасида ёрдам қўлини чўзиб, олисдан маслаҳат бериб туришган; керакли дорилар ва муолажаларни тайин қилиб беришган. Шу йўл билан ҳам қиз боланинг шаъни ва ор-номуси сақлаб қолинган, ҳам ибо-ҳаё чегараларидан ташқарига чиқилмаган».

Шифокор куюнчаклик билан мавзуни давом эттирди: «Яқинда маданият соҳасида ишлайдиган бир танишимдан шундай хабарни эшитдимки, ёқамни ушладим. «Ишқилиб, бу нотўғри ахборот бўлиб чиқсин-да!»

деб кўп ўйлаяпман. Нима эмишки, вилоятлардан бирида жойлашган коллеждаги ўқувчи қизларнинг ахлоқи ҳақида ота-оналар кўп норози бўлишибди. Кейин коллеж раҳбарияти ва ўқитувчиларининг талаби билан барча ўқувчи қизлар гинеколог-шифокор кўригидан ўтказилибди. Натижа аянчли чиқибди, қизларнинг бор-йўғи ўн уч нафари қиз, қолганлари жувон экан!».

«Ўша жарроҳ ҳам ўзининг бу қилаётган «тикувчи»-лик ишларини оқлаши мумкинми?» сўрадим шифокордан. «У ўзини фақат бир жиҳатдан оқлаши, «Бир бечора ялиниб келса, ёрдам бериш керак-ку? Бу ишни мен қилмасам ҳам, барибир, бошқага боради» дейиши мумкин. Мен фақат бир нарсадан қўрқаман, бу дунё қайтар дунё, унинг ўзида ҳам бир нечта қиз кетма-кет етилиб келяпти. Бир куни ўзининг қизлари ҳам шу аҳволга тушиб қолса, нима бўлади?» деб сўзини тугатди шифокор жўрам.

Биз бу ерда жарроҳларни айбламоқчи эмасмиз, асло. Балки бу ёмон иллат эканлигини, бундай иллат халқнинг, айниқса, ёшларнинг жисмоний, маънавий камолотига жуда қаттиқ салбий таъсир кўрсатиши аниқ эканлигини таъкидламоқчимиз, холос. Доно ва қадим халқимиз гувоҳлик беради: «Касал бўлгандан кўра, унинг олдини олган афзал», «Касални яширсанг, иситмаси ошкор қилади».

Коллеждаги қизлар масаласида гап шуки, бу расман эълон қилинмайдиган нарса. Лекин хунук гап. Агар борди-ю, қизларнинг кўпи соғлом бўлиб, биттаси «бошқачароқ» бўлганда ҳам, яхши гап эмас. Қачонки, қизларимизнинг юз фоизи соғлом, юзи ёруғ, бахти бутун бўлса — бу яхши гап, биз шунинг тарафдоримиз. Бу ерда ҳеч қандай ички текширувлар-у, бу ҳақда бериладиган ҳисоботларнинг зарурати йўқ.

Энди ҳеч кимга сир бўлмай қолди: Деярли барча ривожланган, ривожланаётган ва кам ривожланган давлатларда қизлар балоғатга ҳам етмай ё она бўлиб

қолишяпти, ё ҳомиласини олдириб ташлашяпти. Ҳатто баъзи давлатлардаги мактаб ўқувчилари ҳақида юри-тиладиган ҳисоботларга «Ҳомиладор ўқувчи қизлар сони» деган алоҳида пункт қўшилган. Бу нарса қизларни авайламасликнинг, уларни ўз ҳолларига ташлаб қўйишликнинг, уларни назорат қилмасликнинг оқибати. У ёқларда эркак ва аёллар бир-биридан тортинмасдан, сесканмасдан аралаш-қуралаш бўлиб юраверади.

Ваҳоланки, инсон боласи фақат болалигида, уч-тўрт ёшлигида қиз ва ўғил болалар бир-бири билан беғубор аралашиб юравериши мумкин.

Тўққиз-ўн ёшлардан бошлаб улар бир-бирига нисбатан беғубор бўла олмай қолади. Шу пайтлардан ўғиллар ва қизлар бир-бирига «бошқача» кўз билан қарай бошлайди. Ўғил болалар билан қизларни алоҳида ўқитиш керак деганлар ана шу нарсага асосландилар. Шунинг учун ота-оналар ҳам ўз қиз ва ўғиллари ана шу ёшларга етмасдан олдинроқ тўшакларини бўлак қилиб қўйдилар; «Синглинг ё опанг турган (ўтирган, ётган) хонага рухсат сўраб кир, рухсат бермаса, кирма», деган чегараловчи гаплар ўғил болаларнинг қулоқларига қаттиқ қўйила бошланади. Бу даврга келиб, ҳаттоки, ота ҳам ўз қизининг хонасига киришдан тортиниб қолади.

Ҳамма биладиган, ҳеч кимни ажаблантирмайдиган бу гаплар маслаҳатгўйлик маъносида эмас, балки ўғил уйлантирадиганлар ва қиз чиқарадиганлар нариги тарафни обдон суриштирадиган халқнинг вакиллари бўлганимиз учун бир эслатма сифатида санаб ўтиляпти, холос. Токи келажакда қизларимиз гўшангага мусаффо қалб билан кирсинлар. Токи йигитларимизнинг шаштлари ҳеч қачон синмасин. Токи ўша келин-куёвлар бир-бирига бир умр «Кўз очиб кўрган-ним» деган ширин муносабатда бўлсинлар.

БАХТИЁР МУҲАММАД АМИН

ТУНГИ НАВБАТЧИЛИК
(*Ёхуд аввалги мавзуларнинг якуни*)

Бу бир шифохона,
Бу йигит — талаба, шифохонада
Навбатчилик қилар дарсдан сўнг, тунда.
Эртасига эса, кун бўйи
Яшайди у ҳасратда, мунгда.

Ўртасида қолган у икки ўтнинг:
Ёш бўла туриб,
Соғ бўла туриб,
Севган қизи бўла туриб — дилрабо,
Уйлангиси келмас йигитнинг.

Кўзнинг хотираси бўлмаса қани,
Унутарди кўрганларини.
Қулоқнинг ҳам хотираси бор,
Эшитганин чиқармас ёддан.

Наҳот, шунча тубанликка боради одам,
Сотар нафсага номусу орин.
Сўнг алдайди
Бўлажак ёрин?

Завқларини булғаб кўмирга,
Қандай яшар кейин у билан бирга?
Алдаб бўлмас, ахир, бир умр,
Бир кун ошкор бўлади-ку сир?

Қинғир ишнинг қийиғи... деган гап бор-ку!
Қинғир ишни қилганлар охирда хор-ку!

Қимматбаҳо мошинларида
Бойваччалар олиб келишар —

Бунда мўмай пул эвазига
Шифокорлар жувонларни қабул қилишар
Ва жарроҳлик йўли ила
Бокирага айлантиришар,
Келинликка шайлантиришар...
Маҳбубаларин...

Ойни этак билан ёпмоқ бўлишар,
Бадбўй уфуради бу ерда риё.
Керакли, кераксиз кулишар.
Булажак куёвларни мазаҳ қилишар.

Худонинг-да қаҳридан қўрқмас,
Жаҳаннамнинг қаъридан қўрқмас —
Шифокор ҳам,
Бойваччалар ҳам...

Ҳаммасидан талаба бўлади огоҳ
Ҳамда руҳан сўлади шу чоқ.

Шукур Қурбон

"СИЗ – МАҲАММАТ ЮСУПСИЗ-А..."

Балиқчи туманининг Чинобод қишлоғи яқинидаги "Уч соҳил" дам олиш масканида шоир иккимиз сайр қилиб юрган эдик. Иттифоқо, ўша атрофда поллизга сув қуйиб юрган бир нуроний отахон йўлимизни кесиб чиқди. Саломлашдик.

— Сиз Маҳаммат Юсупсиз-а? — шоирга юзланди отахон.

— Ҳа, Муҳаммадман, ота, — жавоб қилди шоир, ҳаммамизга қадрдон ва самимий жилмайиши ва бироз бўғиқ овози билан.

— Танидим, болам, танидим. Ҳу, ўшагдан туриб танидим. Тилвизорда кўрганман.

У Муҳаммаджоннинг кўлларини тутиб олган, қўйиб юборгиси келмай, меҳнатда қотган кафтлари билан уларни силаб-сийпарди.

— "Самарқандга борсам мен агар"ни ёзган кўлларингиз шуми?

— Ҳа, шу, ота! Ёқадими сизга ўша ашула?

— Ёқади, болам. Жа ёқади. Оталарнинг ичини ёзгансиз, болам. Шу ашулани ёзган кўлингизни кўзимга сурай... Ота, негадир кўзлари ёшланиб, мен томонга ҳам қараб қўйди. Муҳаммаджон мени отахонга таништирган бўлди.:

— Ота, бу ака Шукур Қурбон бўладилар, устозим.

— Ким? Устозингиз? Ҳа, яхши-яхши.

Мен ўнғайсиз ҳолатга тушдим.

Изоҳ бердим:

— Тўғри, мен устозиман, лекин Муҳаммаджон — устозидан ўзган шогирд.

— Нима? Устозидан ўзган шогирд? Ҳа, яхши.

Шоир Муҳаммад Юсуфнинг халқимиз орасида ҳурмати нечоғлик баландлигини илк бор ўшанда кўрган-

ман. Бу бежиз эмас эди, албатта. Ўша чинободлик ота-хон тилга олган "Самарқанд" шеърида шоир кишиларимизнинг мустабид давридаги изтиробини авж пардаларда жаранглатганди:

Мен дардимни кимга айтаман?

Аҳвол мамлакатимизда ўша йилларда ҳақиқатан ҳам танг бўлиб, аёллар ўзига ўт қўяётган, эркалар ҳам "Пахта иши", "Ўзбеклар иши" қатағонларига учраётган паллалар эди. Шоир кейинчалик бу мавзунини давом эттириб, "Гдлян Иванов", "Файзулла бобо", "Бобур", "Шароф Рашидов" каби асарларини яратиб, ўзига хос ижодий жасорат кўрсатди. Хусусан, замонавий қўшиқчиликка "ҳаётбахш таҳрир киритиб", уни қуруқ ва ҳиссиз асарлардан қайсидир маънода "тозаллади", "поклади". Мустақиллик йилларида шоирнинг бу борада қилган ишлари, айниқса, диққатга сазовор: "Ўзингдан қўймасин, халқим", "Ҳеч кимга бермаймиз сени", "Халқ бўл, элим" сингари қўшиқлари мамлакатимиз маънавий ҳаётида ўзига хос воқеа бўлди.

Шоирнинг севги-муҳаббат мавзуидаги шеърларини бутун Ўзбекистон ёшлари ёд олди. Уларни қўшиқ қилиб, қанчадан-қанча ҳофизлар элга танилди, Мустақил Республикамиз юксак мукофот ва унвонлари соҳиби бўлишди.

"БИЛМАЙДИЛАРКИ..."

Муҳаммад Юсуфнинг юлдузли йиллари эди. Эсимда бор, Халқлар дўстлиги саройида шоирнинг ижодий кечаси бўлиши керак эди. Уни Ўзбекистон радиоси тасмасига ёзиш учун бордик. Кечадан аввал шоирни мухлиса қизлари даврасида учратдим. Ҳалақит бермай деб четга чиқдим. Бир пайт у ёнимга келди. Хурсандчиликдан сармаст. Шоир учун аслида мухлис эътиборидан кўра юксакроқ бойлик йўқ, деб

ўйладим. Суҳбат асносида бир сирни ичига сиғдира олмади. Мухлислари уни ўраб олиб, кастюмини ечишган ва ўзлари меҳр билан тикиб келган туморларини шоирнинг қўлтиқларига ошишган экан — кўз тегмасин, деб. Туморга ишониш тўғри эмас. Лекин мухлислар муҳаббатининг рамзи сифатида шоир уларни ечиб ташлагиси келмади. Муҳаммадjonнинг мухлислар қалбини шу қадар забт этганига қойил қолдим. Тўғрироғи, ўша кунларда унинг ўзи ҳам бунга ҳайрон эди.

— Ҳайронман, ака, нега бундай қилишди булар?

— Кўз тегмасин, дейишган-да! Яхши, Муҳаммаджон! Кўз тегмасин, ишқилиб,— дедим. Ҳали бирорта шоирга мухлисларнинг ўз муҳаббатларини бу тарзда изҳор қилишганини, очиги мен кўрмаган эдим.

Орадан бир неча кун ўтиб, шоирни ниҳоятда тушкун ҳолатда Фафур Фулом номли нашриётдан чиқаришда учратдим. Сабабини сўраб-суриштирдим. Маълум бўлишича, баъзи бир қаламкаш тенгдошлари Муҳаммад Юсуф шеърларини "рўзгорбоп", "асарларида янгилик етишмайди" — деб камситмоқчи бўлганликлари қулоғига чалинган экан. Демак, унга ҳасад қилишган, деб ўйладим. Таскин-юпанч керак. Унга Халқлар дўстлигидаги мухлисларнинг туморларидан сўз очдим. Қўшиқларининг халқоналиги борасида гапирдим. Шунингдек, унга "ташланаётганлар"нинг ўзлари сизникидақа ёзолмаганлари учун, ўзларича "шеъриятда бир янгилик ахтариб қариб кетиши" хусусида сўзладим. Сергей Есенин асарларидан мисоллар келтирдим, Сергейнинг бир дўстига, ўзига худди шундай хужумлар бўлган пайтида ёрилганини айтиб бердим:

— Биз ҳар хил "футуризм-путуризм"ларни кўрганмиз, — деган эди Есенин. — Улар ёзаётган шаклларда ҳам жуда ёзганмиз. Энди ўз йўлимизни топиб олдик. Улар билмайдиларки, биз тўғри йўлдамиз!

Муҳаммаджон менинг сўзларимни тинглар экан, аста-секин кайфияти кўтарилиб жилмая бошлади. Кейин мен Есенин сўзларини келтирган китоб номини айтди.

— "В мире Есенина".

— Ҳа, баракалла! Сиз ҳам ана шу сўзларни гоҳ-гоҳ такрорлаб юринг. Аслида ёзгансиз сиз ҳам ҳар хил шакл ва оҳангларда бир пайтлар.

-Ёзганман, ҳаммасиникидан зўр ёзганман.

-Ҳа, баракалла! Энди бошқача ёзипсиз!

Шундай қилиб, бизлар хушчақчақ кайфиятда хайрлашдик. Кейин ҳам кўп бор учрашганимизда ундан хол-аҳвол сўрарканман, Муҳаммаджон жилмайиб, ўша давомини иккимиз биладиган "сеҳрли" сўзни такрорлайдиган бўлди:

— Билмайдиларки...

Муҳаммад Юсуф Балиқчида

"МЕНИ ОЛИБ КЕТИШАДИ, АНА УНДАН КЕЙИН..."

Туманимизнинг Чинобод қишлоғида байрам муносабати билан мушоира ташкил этилиб, унга балиқчилик қаламкаш-шоирлар таклиф қилинган эди. Ўша пайтда онам зиёратига бориб, ўша ерда юрганимдан хабар топганлар мушоирада менинг ҳам қатнашимини сўрашди. Рози бўлдим. Кечга томон билдикки, мушоирада ҳаммамиз учун сеvimли шоир Муҳаммад Юсуф ҳам қатнашар экан.

Саломлашимизга ҳам улгурмасдан унга сўз бериб юборишди. Икки юз чоғлик киши йиғилган чойхона гулдурос қарсақлардан жаранглаб кетди. Мен шоирини, шеъриятини олқишлаган балиқчиликлардан мамнун эдим. Шу қарсақлар орасида Муҳаммад энгашиб, қулоғимга шивирлади:

— Ака, хайрлашолмай қолмайлик.

Мен унга савол назари билан қарадим. У яна энгашиб, гапига изоҳ берди:

— Ташқарида уч-тўртта мошин билан марҳаматлик дўстларим мени кутишяпти. Мени тезда олиб кетишади. Ана ундан кейин навбатни сизларга беришади. Унгача, хафа бўлманглар, сизларга навбат ҳам, қарсак ҳам тегмайди. Ҳаммасини қолдириб кетаман тезда.

Ҳаммамиз туманимиз меҳмони, ҳам севимли шоиримизнинг бироз гурур, бироз эркалик билан айтилган бу гаплари, энди билсам, ўзининг оламдан эрта кетишию, бизнинг ундан кўра кўпроқ яшашимизга ҳам ишора экан.

Шоир 5—6 та шеърни қарсиллатиб ўқиб, ҳеч ким билан хайрлашмай-нетмай, юксак олқишлар остида даврадан чиқиб кетди. Энди Муҳаммадсиз қолган даврада, Муҳаммад Юсуфнинг мухлисларига шеър ўқишни тасаввур қилинг.

* * *

Нақд қилишларича, балиқчилик мухлислар Муҳаммад Юсуфдан сўрашган:

— Ака, Тошкентга борсак, сизни қандай топамиз?

— Пушкин кўчаси билан Дархон кафесининг олдига борасизлар. "Буюк ипак йўли" метроси томонга ярим бекатча юрилса, икки йўлнинг ўртасида Пушкиннинг ҳайкали бор. У кечаю кундуз қўлини бизнинг домимиз тарафга чўзиб, "Сиз ахтарган шоирнинг уйи шу" деб турибди.

Мухлислардан бири ҳайкални кўрган экан, ўзича билафонлик қилибди:

— Ака, сиз айтган ҳайкални кўрганман. Пушкиннинг ёшлиги тасвирланган.

— Тўғри, ёшлиги.

— А, у қўлларини орқага қилиб олган, шекилли?

— Қачон кўргансиз у ҳайкални?

— Уч-тўрт йил бўлди бунга. Ўқишни битирган пайтимиз эди.

— Ҳа, уч-тўрт йил олдин ҳайкалнинг қўли орқада эди. Ҳозир бизнинг "дом"ни кўрсатадиган бўлган.

Бошқа мухлис орага гап қўшибди:

— Фафур Фулом "Бизнинг уйга қўниб ўтинг, дўстларим" шеърида "уйи"мизни кўрсатишга милиционер қўли бор" деб ёзганди.

— Тўғри, Шўро даврида машҳур шоирларнинг уйи-ни милиционерлар кўрсатиб турарди. Ҳозир бу ишни ҳайкаллар бажараяпти.

* * *

Нақл қилишларича, бир вилоятда катта тўй бўлган. Курашли, кўпкарили, артистли, дарбозли бу тўйда кўп жонлиқ сўйилган, ейиш-ичиш сероб бўлган. Мезбонлардан бири шу тўйда қатнашган Муҳаммад Юсуфдан сўраган:

— Қалай, шоир ака, тўй ёқдими?

Шоир жавоб қилган:

— Ўзбекнинг барча палвонларини туркманларнинг битта палвони йиқитди-кетди. Тўй ҳам бир бўлди, бунинг алами ҳам!..

Шукур Қурбон

ШАҲАРГА ИНТИЛГАН ЖИЯНЛАР

Мамлакатимиз Мустақилликка эришган дастлабки, нафақат катталар, балки ўсмир ва ёшлар ҳам "ўз тақдирларини ўзлари белгилаш" ҳаракатига тушиб қолган йиллар эди. Шаҳарларда чет элларга бориб ўқишга, қишлоқларда қўлида хунари борлар хунари йўқ ёшларни ёрдамчи қилиб ёнига олиб, шаҳарларга бориб даромад топишга интилиш кучайганди. Тақдир насиб, уларнинг қайси бирлари қаттиқчиликка чидаб, ҳар ойда уйига пул топиб борган, қайси бирлари эса, топганлари ўзига етмай юрган паллалар эди.

Ёз кунларининг бирида қишлоқдаги жигарларим қўнғироқ қилишиб, бир акам ва бир укамнинг эндигина мактабни битирган ўғиллари, яъни жиянларим ота-онадан берухсат, ишлаш учун Тошкентга йўл олишгани ва яқин бир ойдан бери дараги йўқлигини айтиб қолишди. Табиийки, манзилларини сўраб-суриштирдим. Мени ҳайратга солиб, нафақат манзилларини, балки қаерда ишлаётганликларини ҳам билмасликларини маълум қилишди. Фақат шаҳарнинг қаеридадир сомса сотувчи бўлиб хизмат қилишаётгани кулоқларига чалинганини айтиб ўтишди.

Ҳаловатим йўқолиб, қишлоқдагиларга ёрдам беришим кераклигини ҳис этдим. Лекин қандай қилиб? Шаҳарда нима кўп — сомсахона кўп. Қаердан излайсан-у, қаердан топасан? Сомса сотувчи ўсмир- ёшларнинг ҳам сони бор, саноғи йўқ. Аввал бозорлардан, автобекатлардан, темир йўл вокзалидан ахтардим. "Сомсанинг зўри", "Қовурғали сомса", "Сомсанинг додаси" дейилган рекламали ошхоналарнинг қанчасига бош суқиб чиқдим. Топилмади. Чарчадим. Бунинг устига, ишдаги одамман. Бу орада қишлоқдан боласи ва жиянини қидириб кичик укам келиб-кетди. Биргала-

шиб мардикор бозорларига ҳам ўтдик. Йўқ, республикамизнинг барча туманларидан, ҳатто бизнинг тумандан ҳам одамлар учради, улардан эса, ном-нишон йўқ эди.

Орадан ҳафталар ўтди. Энди битта умид — уларнинг бурунларига сув киришини - ишсиз, жойсиз қолишларини кутиш керак эди. Ўшанда мени қидириб келишади. Албатта, йўл топиб кела олишса. Чунки жиянлар Тошкентдай шаҳри азимда биринчи марта бўлишлари эди ва.. орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, айтганим бўлди. Дам олиш кунларининг бирида жиянлар озиб-тўзиб, тиржайишиб уйимга кириб келишди. Ва бу, кейин билсам, шоир Муҳаммад Юсуфнинг шарофати билан юз берибди: Гап шундаки, жиянлар иш жойларидан қувилиб, ётоқсиз ҳам қолишгач, чўнтакларидида "ҳе мири" йўқ ҳолатда, ипподромдан шаҳар марказига мени ахтариб пой- пиёда йўлга тушишган. Иттифоқо, Дархон мавзесига етишганида эса, бегона-ким бировнинг "Шу уйда Муҳаммад Юсуф яшайди" деган гаплари қулоқларига чалиниб, шоирнинг хонадонига кириб боришган. Муҳаммаджонга учрашиб, турар жойимни сўрашган. У манзилимни айтиб, уйимга таксида етиб борадиган пулни бериб, кузатиб қўйган.

Кейинроқ, Муҳаммаджон билан учрашиб, адашган жиянларимни йўлга солиб юборганини эслатиб, миннатдорчилик билдирдим. Ва уларга берган пулни қайтармоқчи бўлдим. Муҳаммаджон:

— Э, ака, қўйинг! Менинг ўрнимда сиз бўлганингизда ҳам шундай қилардингиз. Ва қўшиб қўйди, - ишқилиб, бошқа қайтиб келишмадими? Яхши болалар экан.

— Яхши бўлмай қолишсин, анча овора қилишди.

— Шаҳарга интилишган-да, қишлоқ болалари!

Бу — яхши, ака, қанчадан-қанча болалар қишлоғидан нарини кўрмай, билмай, бола-чақа қилиб,

қариб, оламдан ўтиб кетишяпти. Нима бўпти- дунё-
ни кўришга интилишса!.. Тушунтиш керак уларни ҳам.
Улар сиз билан бизнинг изимиздан юрмоқчи бўлиш-
ган, фақат бошқа вазиятда, бошқача йўл билан. Бу-
нинг нимаси ёмон?! Табриклаш керак уларни! Ўзин-
гиз ҳам ёзгансиз бу ҳақда "бир тўда бола" деган шеъ-
рингизда.

Беихтиёр "Сизни худо етказди" номли китобимдан
ўрин олган ўша шеър ёдимга тушди:

Беш ўнта ҳовли- жой,
Қолгани дала.
Дала ўртасида бир тўда бола.

Бир тўда боланинг орзулари мўл,
Дала ўртасида биттагина йўл.

Шу йўлдан юришар- юрмоқчи бўлса,
Шу йўлдан боришар- бормоқчи бўлса.

Дала адоғида лекин йўл битар,
Орзулар бирма- бир сўнгига етар.

Беш ўнта ҳовли-жой,
Қолгани дала.
Ортга қайтмасайди бир тўда бола.

"ЙЎЛИМИЗДАН ИТ ЧИҚИБ ҚОЛДИ"

Истеъдод ўз соҳибидан ортиқ даражада машаққат
чекишни куч-қувват сарфлашни талаб қилади. Кўпинча
бу саломатликни йўқотишга олиб келади. Аксар шо-
ирлар буни одатдаги ҳол, деб билади. Ёзган асарлари-
га маҳлиё бўлиб, йўқолган саломатлиги ҳақида қай-
гурмайдилар ҳам. Мухлислар-чи, буни билишмаса ҳам
керак. Улар ўқиётган асарларининг савияси баланд ёки

пастлигига эътибор беришади, холос. Бинобарин, Муҳаммад Юсуф узоқ йиллар давомида ошқозон-ичак хасталиги билан оғриган. Шоирнинг кўпчиликни ҳайратга солаётган ўлим ҳақидаги сатрлари ана шу хасталик азобларининг ифодаси бўлса, ажабмас. Табиийки, шоир буни кўпчиликдан сир тутган. Унда гурур, орият жуда баланд эди.

Мени кўнглига яқин олган шекилли, ошқозонимдан шикоят қилганим сабаб бўлиб, унда ҳам шундай хасталик борлиги, айни кунларда жуда қаттиқ хуруж қилаётганлиги тўғрисида гапириб қолди. Ўша кунларда бир табибни кига қатнаб, у берган гиёҳларни қайнатиб ичиб, даволаниб юргандим. Натижа ёмон бўлмаётганлиги учун, Муҳаммадjonга ҳам ўша табибга учрашишни маслаҳат бердим. Агар истаса, бирга олиб боришим мумкинлигини айтдим. Шоир рози бўлди. Дам олиш кунларидан бирида Қибрай туманидаги ГЭС Қодирья деган жойдаги табиб ҳузурига йўл олдик. Табибнинг маҳалласига панжара билан ўралган, икки киши зўрға сиғадиган тор йўлакдан ўтиб бориларди. Йўлакнинг ўртасига ҳали етмаган эдик, қаршимиздан бизга қараб келаётган каттакон итга кўзимиз тушди. Олдинда бораётганим учун ваҳима босди: "тишлаб олса-я!.." Шунда шоир олд тарафга ўтди. Бу менга қаттиқ таъсир қилди, яна олдинга ўтиб, йўл бошладим, юзаки қараганда оддий ҳол... Лекин дўст йўлидан ит чиққанда дўстига қалқон бўлишни у биларди. Баъзи бировлардай ташлаб-қочмасди... У шундай инсон эди.

Бу воқеадан таъсирланиб шеър ёздим. У аввал бир журналда, кейин "Сизни Худо етказди" номли китобимда босилиб чиқди. У Муҳаммад Юсуфга аталиб тириклигида ёзилган биринчи шеър эди. Шеър шоирга ёққан эди. Шуни эътиборингизга ҳавола этгим келди.

ЭСЛАЙСИЗМИ, МУҲАММАД ЮСУФ?..

Эслайсизми, Муҳаммад Юсуф,
Йўлимиздан ит чиқиб қолди.
Беихтиёр дедим: "Итдан қўрқаман,
Қопган мени болалигимда.
Шу-шу, ҳайиқаман муштдайдан ҳам..."
Олдинга ўтдингиз индамай нетмай,
Юра бошладингиз,
Эргашдим бир зум.
"Э, йўқ, бунақаси кетмайди" дедим,
Олдинга ўтдим,
Олдинда бордим--
Итдан ўтиб олгунимизча...

Гўё ҳеч гап йўқдек бу воқеада
Эслашга арзигулик,
Чунки йўл кўп,
Йўлларда ит кўп,
Болаликда ит қопганлар кўп...

Бошқа гап бор бу ерда бироқ,
Муҳим бир гап бор:
Панангизда —
Кўз очиб-юмгунча ўтган фурсатда
Ожизлик бор,
Журъатсизлик бор.
Ғашга тегадиган даражадаги
Хавотирдан холилик бор.
Хавотирдан холиликда
Кечган аянч лаҳза бордир умрдан.

Мен ўйлайман ана шу
Лаҳзалар табиатин,
Мен ўйлайман ана шу
Лаҳзалар жиноятин.

Кўпми бундай лаҳзалар, Муҳаммад Юсуф,
Одамзод ҳаётида?
Ва кимларнинг ҳаётида кўп?

Фақат шундай лаҳзалардан
Иборат бўлса умр,
Қандай кўйга тушади инсон?
Йўлидан ит чиқса, нетарлар?
Бало- қазо чиқса, нетарлар?

Наҳот, дўстларини олға ўтказиб,
Ўзлари орқада кетаверишар.
Дўстларининг панасида кетаверарми,
Муҳаммад Юсуф?

Мен сиздан илтимос қилмагандим ҳам:
"Олдда боринг" деб.
Улар-чи? Илтимос қилишадими:
"Ортда борай" деб.

Мен қийналиб кетдим сиз олдга ўтганда,
Улар қийналмасми панада юриб?

37-йил кўпайиб кетганми эди шундайлар?
50-йилларда кўпайиб кетганми эди?
Ҳозир ҳам кўпайиб кетаётирми шундай одамлар?

Мен ҳам,
Агар мен ҳам ўша муддатни,
Сотқин бир муддатни енгмаганимда,
Болалаб кетармиди улар ногаҳон
Менинг ҳам ҳаётимда,
Муҳаммад Юсуф?

1989

Шукур Қурбон

ИТГА АЙТИЛГАН СИР

Нақл қилишларича, Андижон вилояти, Бўз тумани марказида Ўзбекистон халқ шоири Тўлан Низом хонадонидаги дўстлар даврасида Муҳаммад Юсуф ҳам бўлган. Ўлтириш қизиган бир пайтда Муҳаммаджон даврани тарк этиб, ҳовли этагида боғлоғлиқ ва ўқтин-ўқтин безовталаниб ҳураётган ит томон юрган. Йирилганларни ҳайрон қолдириб, баҳайбат ит думини ликиллатиб, уни илиқ қаршилаган.

Муҳаммаджон ўлтириб, итнинг бўйнидан қучган ва ... юзини жониворнинг тўшига босиб нималардир деб йиғлай бошлаган. Бу ҳол уни кузатиб ўлтирган меҳмонлар эътиборини тортмай қолмаган. Тўланбой ака, катта бир шоирнинг итнинг қошида йиғлаётганидан, мезбон сифатида хижолат бўлган ва ўзича нималарнидир гудраниб улар сари борган, шоирни "тентаклик қилмасликка", даврага қайтаришга уринган. Муҳаммаджон эса, саркашлик қилиб, итга роз айтишда давом этган.

* * *

Халқ шоири Тўлан Низомнинг итин
Кимлар кўрган, кимлар кўрмаган, бу — рост.
Нақл қиладилар: Муҳаммад Юсуф
Ўша итга бир кун сўйламишдир роз.
Ким ҳақда? Не ҳақда? Менга қоронғу,
Озми эди дарди — шеърга сифмаган?
Нега юксак шоир, бандаи ожиз
Дўст- ёрони қолиб, итга йиғлаган?
Озми эди, ахир, мухлиси унинг?
Бутун диёр уни севарди-ку, оҳ!
Наҳотки, "ит — вафо..." деган мақолни
Шоир ҳис қиларди, англарди шундоқ?
Демак, билар Тўлан Низомнинг ити
Не сири бор эди шоирнинг пинҳон.
Ҳеч кимга айтмайди, айтолмайди ҳам,
Итга тил битмайди, ахир, ҳеч қачон.

ШОИР ВА ЭЛЛИКҚАЛЪА

Қорақалпоғистон Республикасининг Эллиққалъа тумани Тошкентдан 1000 чақирим нарида, лекин юрак билан бир девор қўшни. У ерда туман ҳоқими Неъматулла Худойбергенов ташаббуси билан "Ақчақўл илҳомлари", "Нафосат – бўстони менинг" каби халқимиз маънавияти учун қайғуриб ташкил этилган кўрик-танловлар ўтказилиб турилади. Қолаверса, бу туман халқимиз маданиятининг қадим бешиқларидан. Туман ҳудудида мавжуд юзлаб кўҳна қалъалар ва қалъа қолдиқларида муҳрланган тарих ҳар бир келиб-кетувчи қалбида олам-олам таассурот уйғотади, халқимиз ўтмиши тўғрисида ўйга толдиради, тасаввурини кенгайтириш баробарида, билим ва тушунчалар билан бойитади. Улардан Тупроққалъа, Аёзқалъа, Гулдурсун, Қизилқалъа, Бургутқалъалар ҳамиша чет эллик сайёҳлар билан гавжум. Бинобарин, жаҳон аҳлини лол қолдирган 4000 йиллик Хоразм ёзувлари ҳам ана шу қалъаларнинг биридан – Тупроққалъадан топилган.

Ривоят қилишларича, шоир Муҳаммад Юсуф бу қалъаларни муқаддас қадамжолар сифатида зиёрат қилар экан.

Нега ичкарига кирмайсиз? – деб сўрашар экан ҳамроҳлари.

У камтарлик ва камсуқумлик билан:

– Мен бу қалъаларга кириш учун руҳан тайёрман, – деб жавоб қайтараркан.

Табиийки, шоирнинг бу ҳолатини ҳамма ҳам тушунмаган.

Дарвоқе, мени Эллиққалъага ўша пайтдаги туман халқ таълими мудири бўлган Фарҳод Ибодуллаев таклиф қилди:

– Учрашувлар ўтказиб келасиз, – деди у, – мухлисларингиз билан, Муҳаммад Юсуф номли академик лицейда.

– Яхши, – дедим кутилмаган таклифдан қувониб. – Ўтган йили Андижон шаҳри мактабларида учрашувлар ўтказиб юриб, шоир таваллудининг 53 йиллигини ўтказиб, қабрини, онасини зиёрат қилиб, вилоят театрида шеър ўқиб, ўғли Бобур билан отаси тўғрисида суҳбатлашиб қайтгандим. Бугун эса...

– Демак, Муҳаммаджоннинг руҳи сизни таъқиб қилиб юрибди экан.

– Бўлиши мумкин. Лекин марҳумларни хотирлаш - савоб. Шорининг руҳи шод бўлади.

Мен борадиган куним ўша академик лицейда шоир таваллудига бағишланган тадбир ўтиши керак экан. Поездимиз кечиккани муносабати билан тадбир ҳам икки соатга кечиктирилибди.

Тадбирдан кейин Муҳаммаджоннинг айнан мен туриб сўзлаган минбардан йиқилиб, ҳушдан кетганини эшитиб, анчагача ҳаяжонимни босолмадим. Теграмда шоир руҳи кезиб юрганини ҳис қилдим.

Элликқалъалик тарихчи олим, педагог Самандар Исмоиловнинг ҳикоя қилишича, ўшанда Муҳаммад Юсуфга сўз навбатини беришган, у минбарга кўтарилган ва... ҳали бир оғиз сўз айтмай туриб, чалқанчасига полга қулаган экан.

Сўзламаса туролмас юрак эди у,
Халққа нени айтиши керак эди у?
Сукут сақлаб шоирнинг йиқилмоғи не?
Сукут тили билан нима деди у?

ШОИР ЭККАН ДАРАХТ

Элликқалъа тумани марказидаги Ботаника боғида жаҳоннинг турфа мамлакатларидан келтирилган минглаб наботот орасиди шоир Муҳаммад Юсуф эккан эман дарахти ҳам бор. Боғ директори Рустам ака Бо-

божоновнинг ҳикоя қилишича, шоир дарахт кўчати-ни экаётиб шундай деган экан:

– Қаранг, ака, бу дарахтни 500 йил яшайди дейишади. Лекин уни эккан одам баъзан дарахт умрининг ўндан бирини ё яшайди, ё яшай олмайди. Демоқчи-манки, 50 ёшга ё киради, ё киролмайди.

– Шундай, лекин ниятни яхши қилиш керак, шоир ака. Яхши гапга ҳам, ёмон гапга ҳам фаришта омин, дейди.

– Ҳа, бу бир омади гап-да, ака. Ҳали-бери ўлмоқ-чимасман.

– Манави бошқа гап. Сиз ўлганингиз билан ер тўярмиди.

БЕЗОВТА РУҲ БЕЛГИ БЕРАДИ

Қоронғу тушиб қолгани учун, эртасига эрталаб нонушта ҳам қилмасдан, Муҳаммад Юсуф эккан дарахтни кўрмоқчи бўлдим. Негадир унинг қўллари теккан жонли нарса мени қошига чорлаётгандай эди. Бўлмаса, у ётган меҳмонхонанинг у ётган бўлмасидаги у ётган каравотда тунни ўтказгандим.

Рустам акани иш билан чақириб қолишган экан, бу юмушни тўрткўллик журналист оғам – Аминбой Ортиқбоев бажармоқчи бўлди. У тусмоллаб, тахминлар қилиб, ахийри, шохлари қинғир-қийшиқ, бесўнақай ўсган бир ниҳолни кўрсатди ва "Менимча, шоир эккан дарахт шу" – деди.

– Рустам ака у ниҳолни эман деган эди. Бу дарахтингиз эманга ўхшамайди.

– Ҳа, эманга ўхшамайди. Билмадим, менинг билганим шу.

Эртасига тadbирдан қайтгач. Рустам ака кўрсатди: Муҳаммад Юсуф бошқа жойга – марказий йўлак четига эккан экан эманни. Кўчат кўркам, худди шоирнинг ўзидай бир оз қорайиб, мунғайиб, япроқлари

шабадада маъюс шитирлаб, эгасини сўроқлаётгандай кўринди.

Аминбой ака ҳузуримга келганида, унга бўлган воқеани айтиб, қадрли дарахт ҳузурига бошлаб боргим, кўчатни унга кўрсатиб қўйгим келди:

– Юринг, бошқалар сўраб қолишса, яна адашиб юрманг. Ахир, шоирдан эсдалик.. Руҳи безовта бўлади.

Аминбой оға хижолат тортиб, чайналди:

– Ҳа, сиз кўрсатинг дедингиз, мен кўрсатдим. Қайдан билай? Руҳ безовта бўлади, дейсиз! Нима қилибман, ҳов?!

– Узр, узр, оға, сизни хафа қилмоқчи эмасдим. Халқимизда тириклар – ўлик, ўликлар – тирик, деган нақл бор. Руҳларнинг ўлмаслиги эса, бор гап. Ҳозир ҳам улар шу атрофда бўлиб, бизни кузатиб, гапларимизни эшитиб турибди.

Аминбой ака менга ер остидан ярқ этиб қаради. Андижончасига ҳазил қилдим:

– Белги бериб қолишлари ҳам мумкин.

– Белги?

– Ҳазиллашдим, оға. Улар беозор бўлишади.

– Хўп, кўрайлик-чи, қайси экан, шоир экан дарахт.

Бу пайтда биз четлари бетон тўсиқчали марказий йўлақларнинг биридан юриб, ёш ва азиз дарахт ёнига бориб қолгандик. Ҳамроҳимга экилганига салкам 7 йил бўлган эманни кўрсатдим. Оға тўсиқчага оёқ қўйиб, дарахт танасини силамоқчи бўлди. Эрта баҳор намгарчилигидан ивиб турган эканми, ҳамроҳим оёқ қўйиши билан тўсиқчалардан бири ногаҳонда ўрнидан кўчиб, сал бўлмаса оғани йиқитаёзди. Оға "и-е, и-е"лаб ўзини ўнглаб олди.

– Ҳай, ҳай, эҳтиёт бўлинг!

Оғанинг ранглари оқариб, чўнқайиб ўтириб қолди.

– Ўзи, ёмғирда ивиб турган экан. Руҳларнинг бунга алоқаси йўқ, – дедим унга далда бериб. Лекин шундоққина ёнимда Муҳаммад Юсуфнинг руҳи тургандай юрагим орзиқиб кетди.

1

Боғнинг энг тўрида Муҳаммад Юсуф —
Қўли билан у кун экилган дарахт.
Жаҳон набототи ичида ўсиб,
Жаҳоний тақдирда топган каби бахт.

Жони бор унинг ҳам, демак, қалби бор,
Шоирдан нимадир юққан, албатта.
У ҳам шеър ёзади кечалар бедор,
Бошқа дарахтларга шеър ўқир ҳатто.

Атрофин ўрайди қушлар ва еллар —
Мухлислар аримас қошидан ҳар дам.
Кўргандай бўлишар шоирни улар,
Тинглагандай бўлар қўшиқларин ҳам.

2

Эман эди эккан дарахтинг, укам,
Беш юз йил яшар у.
Қани адолат?
Экканинг умрининг ўндан бирин ҳам
Яшаманинг ўзинг дунёда фақат.

Ва лекин таскин бор:
Шеърларинг — шоён,
Ҳар бири бир дарахт мухлис қалбида.
Бунинг учун ажру савоб бор аён,
Юзинг ёруғ, шояд, Аллоҳ олдида.

Дарахтинг кўкарган боғ-роғлар қанча,
Ватанда, ватандан ташқарида ҳам.
Пўстлоғидан сўнгги япроғигача
Ҳидинг келиб турар улардан, укам.

2007

Шукур Қурбон

ШОИР ТАВАЛЛУДИНИНГ 53 ЙИЛЛИГИ ВА ЎҒЛИ БОБУР

2007 йил. Баҳор фаслининг айни гуркураган, севишганлар яхши кўрадиган кунлари эди. Андижон шаҳри умумтаълим мактабларида, шаҳар халқ таълими бўлими билан ҳамкорликда "Маънавият ҳақида ёзувчи билан суҳбат" мавзудаги учрашувларда иштирок этиб юрган кезларим Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Андижон вилояти бўлими мудираси шоира Хуршидабону Муҳаммад Юсуф таваллудининг 53 йиллигини ўтказиш учун тайёргарлик бораётганини, унда "Тошкентдан — пойтахтдан ташриф буюрган шоир ака сифатида қатнашиб беришимни" сўради. Очиги, бу тadbирдан беҳабар эдим. 53 санаси шоирнинг орамиздан кетганига 5 йил бўлганини англатарди. Ўзбекистон 5 йил Муҳаммаджонсиз яшабди, биз мухлислар ҳам, — дедим. — Муҳаммад Юсуфсизлик, бу — Аллоҳнинг иродаси. Tadbирда қатнашишга рози бўлдим. Руҳи шод бўлади дедим.

Дастлаб Андижон Давлат университетидида, кейин Марҳаматдаги шоир қабри бошида, шоирнинг онаси — Энахон ая ҳузуридида (у пайтда Энахон ая ҳали ҳаёт эдилар) бўлдик. Вилоят театрида ўтган якунловчи тadbирда эса, сўз айтиб, шоир вафоти муносабати билан ёзилган шеъримни ўқидим. Пойтахтдан борганимгами, шоирнинг илк шеърларига муҳаррирлик қилганимгами, йиғилганлар мени қизгин қарши олди.

Шеъримнинг таъсирини эса, эртасига эрталаб вилоят театри қаршисидаги 30 умумтаълим мактабига бораётганимда, йўлда кўрдим: 5—6 чоғлик ўқувчи қиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳайкали пойидаги қора мрамор саҳнга оппоқ қоғозларни ёйиб қўйишиб, қўлларида ручка билан мени кутиб туришганини уларга яқин борганимда билдим. Қизлар тadbирда ўқиган шеъримни кўчириб олишди. Мана ўша шеър:

БЎЗ БОЛАСИ БЎЛИБ...
(Муҳаммад Юсуф хотираси)

Қара, кўзларимда кўринмайди нам,
Гарчи кўнгил тўла оҳ ила фарёд.
Шоирларнинг эрта кетишига ҳам,
Наҳот, кўниктирди бизларни ҳаёт?
Шу сўзларни мендан кутганмидинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Бир шоир оламга келиши учун,
Ким билар, неча бор тўлғонар замин?
Шоирлар бемаҳал ўтса оламдан,
Айт, кимлар тўлдирар унинг бир камин?
Сенинг ўрнингни-чи, ким босади , айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Водий шевасига пайваста, гарчанд,
Андижон лафзининг ўз оҳанги бор,
Бобурий каломнинг оддийлигидан
Теранлик барқ урар асрлар бедор.
Сен ҳам шу ҳикмат деб ёнганмидинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Тақводор ҳамкентинг Дукчи эшоннинг
Руҳи қўллагандир сени эҳтимол.
Назмий бир ишора билан эл-юртни
Ойдин орзуларга бошладинг алҳол.
Бошлаб қўйиб, ўзинг қайга кетдинг , айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Бўз боласи бўлиб ўзбаки сўзнинг,
Биқиқ давралардан кетдингми бадар?
Китоб ўқимасдан қўйган улуснинг
Қалбини қўшиқ-ла этмоқ мунаввар —
Мақсадинг эдими шеър ёзишдан, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Лекин хонандалар... баъзилари паст,
Шеъринг ундиргунча ялтоқланди хўп.
Танилгач дедилар: "Буюртмамиз-ла
Ёзиб, шоир бўлди Муҳаммад Юсуф".
Билганмидинг буни, кулганмидинг, айт,
Эй юксак газалга ярашиқли байт?

Улар ҳам ўтишар, гийбат гап-сўз ҳам,
Аммо кўшиқларинг янграйди абад.
Мустақиллик даври тароналари
Сенинг куйларингсиз кемтикдир, албат,
Боқий бу толени ўйлабмидинг, айт,
Эй юксак газалга ярашиқли байт?

2004

Мавзу табиатига кўра, якунловчи тадбирга қайтаман.
Унда Муҳаммад Юсуфнинг ўгли Бобур аввал кўрганим-
дек камгап ва хомуш, юз-кўзидан ўксиниш аломатлари
сезилиб турган болакайдан фарқли ўлароқ, ўзига хос
мушоҳадага эга, айрича мағрур, онаси ва жигарларига,
қариндош-уруғларига қайишадиган, меҳрибон, бош-
қаларга сўзини ўтказадиган, шижоатли йигит бўлгани-
ни кўрдим. Буни шоирнинг марҳаматлик жигарлари йўлга
чиққанида, ярим йўлда машиналарни тўхтатиб, "шо-
шилишда кимдир қолиб кетмадими?" деб, бораётган-
ларни кўздан кечиргани, бошқаларни кузатиб қўйиб,
бирор "сабаб-баҳона қилиб" уйда қолган бир-икки син-
гилни қайтиб бориб олиб келганида ҳам сездим. Тад-
бирда Муҳаммад Юсуф шеъри билан айтилган кўшиққа
муносабатида ҳам ҳис қилдим: Уни вилоятда таниқли
бир хонанда ўзига хос оҳангга солиб куйлай бошлади:

Муҳаммадни шоир деманг, Муҳаммадни,
У қадрига етмади илк муҳаббатнинг.

У такаллуф қилмади қиз болага ҳам,
На севгини билди у, на садоқатни.

У – бир кибор, булутлардан сўрар бўса,
Айтсин, ана, юлдузларнинг тили бўлса.

Кулгу чақнар юрагин бир ерларида,
Ўзи йиғлаб турганда ҳам шеърларида.

Бу пайтда Бобуржон, дадаси билан қадрдон бўлганимни, оилавий борди-келди қилиб юрганимни билганиданми, ё дадасининг дўстларидан бирини ўзига яқин олиб савобга қолмоқчи бўлдими, ўғлимдек пинжимга суқилиб олганди.

Дарвоқе, Муҳаммаджонни илк бор тахминан шу ёшда, шу сувратда кўрганим учун, бу ҳолат менга ҳуш ёқди, кўшиқ сўзларига, қулоғимга шивирлаб, муносабатлар билдирарди, улар қисқа, лўнда ва самимий бўлгани учун завқланардим. (Муҳаммаджонда ҳам бор эди бу одат, уларга эътироз билдириш қийин эди, ҳатто у ўша луқмаларида ноҳақ бўлса ҳам. Масалан, мана, бир даврада айтган гапи: у суҳбати ўзига маъқул келмаган суҳбатдошининг исмини сўраб-билди-да, юзинг-кўзинг демасдан, томдан тараша тушгандай қилиб, "хафа бўлманг-у, бунақа исмли одамлардан яхшилик чиқмайди" — деди. Ўша пайтда бу бетга чопарлик, такаллуфсизлик бўлиб кўринганди. Лекин энди аён бўляптики, фарзандга исм қўйиш ҳам унинг тақдирини қайсидир маънода яхши ё ёмон томонга ўзгартираркан. Балки шоир шунга ишора қилгандир.) Ҳофизнинг шеър танлашда янглишганини ҳис қилиб турардик.

— Дадамда бошқа шеър қуриб кетганмиди, келиб-келиб... Ака, бу кўшиқчи деганида фаросат бўлмайди, — деди Бобур. Асарнинг кейинги сатрларини куйлаб бўлмасди. Унда самимиятнинг юксак нуқтасидан туриб, камтарлик қилинган эди. Бу сатрларни, таъбир жоиз бўлса, "тескари тушуниш" талаб этилади:

Муҳаммадга ишонманглар, Муҳаммадга,
У чин фарзанд бўлолмади Марҳаматга.

Бу ҳам етмагандай, ҳофиз айнан шу мисраларни нақарот қилибди, у қайта-қайта янграб, асабга тегди.

– Ака, дадам "Марҳаматга чин фарзанд бўлолмади-ми? – деди Бобур энди бўғилиб. Аксига олгандай, кўшиқ охирида ундан ҳам "тескари" гаплар куйлана бошлади:

У йилда бир йўқлаб қўймас онасини...

Ўзимниям кўнглим қолди шу боладан...

Шу пайт Бобур ичидаги вулқонни қулоғимга шивирлади:

– Ака, хонандага қараб: "Эй, бизнинг ҳам кўнглимиз қолди сиздан, ҳофиз ака" деб юборайми?

– Йўқ, йўқ, тўғри бўлмайди, унда?

– Нега тўғри бўлмайди? Нима тўғри ўзи бу оламда? Дадам туриб, бағрига суйканолмай ўсганимми? Марҳум халқ шоирининг фарзанди сифатида хотирасига эгалик қилиб мана бу гердайиб ўтиришимми?

– Ўзингизни босинг, Бобур. Бу ҳаммаси – тақдирдан. Сизнинг шу ўлтиришингизга ҳавас қилаётганлар ҳам бор. Хонандага келсак, савияси даражасидан келиб чиқиб куйлаяпти. Залда сизни, шеърни, дадангизни тушунадиганлар кўп. Тадбир эса, сизга, қариндош-уруғларингизнинг, Муҳаммад Юсуфнинг хотирасига ҳурмат туфайли ўтказилаяпти. Сиз бу анжуманда мезбонсиз. Хонанда ҳам – меҳмонингиз. Меҳмонни ранжитиш яхшимас. Оғирроқ бўлинг. Шунда тўғри қиласиз.

Бобур жимиб қолди. Меҳр билан елкасидан кучдим. Ота дийдорига тўймаган йигитга яна нима дейиш мумкин, билмадим.

Бобур билан, Муҳаммад Юсуфнинг ёшлиги билан хайрлашаётгандек, хайрлашдик. Пойтахтга келиб, тадбир ва шоирнинг ўғли ҳақидаги таассуротларимни қаламкаш ёр-биродарларимга гапириб юрдим.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай Муҳаммад Юсуфни дунёга келтирган, она тўғрисидаги унинг юксак шеър-

ларига илҳом берган, боласининг тобути устида зор йиғлаган, Президентимиз номларини ҳурмат билан тилга олган Энахон аянинг оламдан ўтганини эшитдим. Сал кейинроқ эса, шоирнинг ўғли — Бобурнинг...фожеали равишда ҳалок бўлгани ҳақида шум хабар тарқалди. Эй воҳ, дедим, Муҳаммад Юсуфга ўхшаган бир инсон — фарзанди яшаб юрганини кўришдан ҳам маҳрум бўлганимни ўйлаб, эзилдим. Хаёлан Муҳаммад Юсуф ҳаёт бўлганида балки шундай шеър ёзарди, деб мушоҳада қилдим:

Аввал онам ўлди,
Кейин болам
Йўқ, йўқ,
Бошқачароқ айтиш керак буни:
"Икки қабр эгасиман мен,
Қаранг, қандай бойман мен!.."

Нақл қилишларича, Бобур турмуш ўртоғига гап отганини эшитиб, қассоб йигит билан айтишиб қолган.

Ҳаётда бўлиб турадиган одатий ҳол, деб ўйлаш мумкин. Лекин у фожеа билан — Бобурнинг тўққиз еридан пичоқ еб, ҳалок бўлиши билан яқун топган. Ҳа, у оиласи, турмуш ўртоғи, қолаверса, йигитлик гурурини ҳимоя қилиб оламдан ўтибди. Шу ўринда машҳур ҳадиси шариф эсга тушади: "Бир хотин ҳаётини, динини ва номусини, шараф ва ҳурматини кўриқлаш учун икки паноҳи бор: биринчиси эри, иккинчиси қабридир".

Таскин шуки, марҳум Бобурнинг фарзандлари — Шоир Муҳаммад Юсуфнинг набиралари улғайишмоқда. Мадина ва Нозима сингари қизлари — дилбандлари шоир чироғини ёқиб туришибди. Фарзандларидай азиз асарлари — садақаи жория — китоблари мухлислар қалбидан муносиб ўрин эгаллаган. Иншааллоҳ, улар ҳали авлод-авлодларга завқ-шавқ улашиш бахтига мушарраф бўлади.

Шукур Қурбон

МУНДАРИЖА

Анджон вилояти, Марҳамат туманининг Умрзоқ Қорабоев ширкат хўжалиги, Қовунчи қишлоғи, Энахон ая, Сотиболдиевага. И.Каримов.....	3
Мақаддима	3
Тахаллус	6
Хосиятли туш	6
Ҳақиқий шеър — одамлар орасида	8
Муҳаммад Юсуф ҳаётлик пайтида шоирнинг онаси билан сўнги суҳбат	14
Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов эътирофи	17
Ўзбекистон Халқ шоири Ҳалима Худойбердиева эътирофи	19
Шоир Яҳё тоға эътирофи	23
Муҳаммад Юсуф. (<i>Дарсликдан</i>).....	32
Муҳаммад Юсуф ижодидин бир дарс	49
«Қизил олма» қўшиғини тушиниш	59
Шифокорни ўйлантирган иллат	64
Тунги навбатчилик	69
"Сиз — Маҳаммад Юсупсиз-а..."	71
"Билмайдиларки..."	72
Муҳаммад Юсуф Балиқчида. "Мени олиб кетишади, ана ундан кейин..."	74
Шаҳарга интилган жиянлар	77
"Йўлимиздан ит чиқиб қолди"	79
Итга айтилган сир	83
Шоир ва Эллиққалъа	84
Шоир эккан дарахт	85
Безовта руҳ белги беради	86
Шоир таваллудининг 53 йиллига ва Бобур	89

Тўпловчи ва ҳаммуаллиф
Шукур Қурбон

**МУҲАММАД ЮСУФ
ЁХУД
УСТОЗДАН ЎЗГАН ШОГИРД**

Шоир сиймосига чизгилар

Муҳаррир	<i>Вафо Файзулло</i>
Бадий муҳаррир	<i>Акбарали Мамасолиев</i>
Техник муҳаррир	<i>Аслиддин Жўраев</i>
Саҳифаловчи	<i>Шавкат Жўрабоев</i>

Нашриёт лицензияси: АИ №??, 14.08.2009.
Босишга 2012 йил 10 январда рухсат этилди.
«Тимес уз» гарнитурасида. Офсет босма. Бичими 84x108.^{1/32}
Нашриёт ҳ.т. ??? Шартли б.т. 6,0 Адади 3000 нусха.
Буюртма №???

**«SHARQ» нашриёт-матбаа акциядорлик
компанияси босмаҳонаси,
100000, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.**